Bezinning op onze bijbelse traditie in het licht van Gaza

de volledige verzameling van bijdragen uit de Dominicusgemeente

februari 2025

Redactie:
Maarten Bavinck
Corinne Lamain
Janneke Stegeman

Inleiding

Het liturgisch team van de Dominicus riep op 15 oktober j.l. op gedachten te verzamelen over '*onze bijbelse traditie in het licht van Gaza*'. Na deze oproep ontvingen de redacteuren 22 bijdragen geschreven door 25 mensen die zich aan de Dominicus verbonden weten (soms waren meerdere auteurs betrokken). Een selectie van deze bijdragen is samengebracht in de Dominicuskrant Special (uitgave februari 2025). Deze web-versie bevat alle inzendingen, ook als ze langer bleken dan de voor de gedrukte versie gestelde limiet van 500 woorden. Ze zijn in alfabetische volgorde gebundeld, op achternaam van de auteur.

De redactie hoopt dat de publicatie van deze verzameling bijdragen zal aan de bezinning tijdens de gemeentemiddag die binnenkort zal plaatsvinden.

De redactie

1. **Zes stellingen rond de bezinning op onze, in de Dominicus, beleden Bijbelse traditie in het licht van 'Gaza'.**

Meindert Boersma

1. *Geworteld in de bevrijdingstheologie!?*
Het exodusverhaal, het verhààl van de bevrijding van het Joodse volk uit de macht van Egypte, staat symbool voor de bevrijding van kwade machten. Het is een verhaal, toegeschreven aan een handelende, antropomorfe godheid. Het is ook een symbolisch verhaal over de hoopvolle kracht van de mens. Een verhaal over winnaars en verliezers.
Deze bevrijdingstheologie is moeilijker dan op het eerste gezicht lijkt.

2. *Jezus komt niet uit de lucht vallen.*
- Jezus is geworteld in het rabbijnse jodendom in zijn tijd. Een nogal wettische interpretatie van de Joodse traditie, vrucht van een langdurig politiek, maatschappelijk en godsdienstig proces. Jezus herinterpreteert, herijkt dat (rabbijns) Joodse geloof.
- Het verhaal van deze Joodse Jezus is in latere tijden op veel verschillende manieren ingevuld, bijgekleurd, aangepast, verchristelijkt. Van louter symbolisch tot strikt letterlijk, tot een dramatisch losmaken van zijn Joodse achtergrond. Hoe 'ingevuld' is ons Jezusbeeld?
- Wie, als Jezus, de Tenach letterlijk leest, kiest voor een godsbeeld waarin wraak, straf en oordeel hand in hand gaan met begrippen als liefde, vergeving, verzoening.
- Het christelijk geloof heeft zich ontwikkeld van een Joodse sekte tot een zelfstandige, veelkleurige beweging. Zo is er een 'spanning' ingeslopen met alles wat met jodendom, jood en het woord Israël verband houdt. De Holocaust heeft deze spanning versterkt.

3.Als het gaat over oorlog, over Gaza, Israël, Libanon:
- Iedere dode is er één te veel!
- Alles mag worden gezegd of genoemd, maar niet alles hoeft te worden uitgesproken.
- Niets zeggen is zwijgen; zwijgen kan spreken zijn.
- Boosheid, verontwaardiging en 'iets willen doen' zijn legitieme emoties.
- Kennis is onontbeerlijk en kan leiden tot inzicht.
We moeten leren leven in en omgaan met deze paradoxale verwarring. Ons wordt een 'creatieve machteloosheid' gevraagd of misschien wel een 'kritische machteloosheid'.
- Wij zijn vreemdeling, niet de ander. Wij: slachtoffer van ons eigen gelijk, van onze verontwaardiging, van onze machteloosheid.
- Laat niet haat onze metgezel zijn. Haat, wraak, straf, vergelding, eigen gelijk en oorlogstaal zijn in feite de echte tegenstanders, die in onszelf leven.

4.*Een taal die ons verstaat.*
- Een liturgie zou deze elementen (boosheid, verontwaardiging, machteloosheid) met elkaar moeten verbinden, althans dat willen. Zo heeft ze recht van spreken. De enige vorm die daarvoor geschikt is, is die van poëtische taal, in woord en klank.
- Verbinden is delen, niet om het met elkaar eens te zijn, de ander te overtuigen, maar wel een gemeenschappelijk lied zingen vanuit elkaars herkende wanhoop.
-Waarom dan nog bidden?
Bidden om vrede tot een lieve God ergens in de hoge is een vluchtweg. Bidden is spreken over wat ons beweegt, in de hoop dat het ergens op slaat.

5.Wij verplichten ons:
- Heb je vijanden lief.
- Wat jou geschiedt, doet dat ook de ander niet.
- Doe meer dan het gewone.
- Als iemand je op de linker wang slaat, keer hem ook de rechter toe.

6.Vrede:
- Is shalom, salaam. Vrede is de weg. Dát vraagt onze solidariteit.

2. Gaza discussie??? Of gaat het over ons en veel meer??

Hans Boetje (mens, bezoeker van een Christelijke kerk)

Het is een uitdaging om iets op te schrijven over GAZA. Het raakt bij mij aan fundamentele vragen en opvattingen als mens. Hoe relevant is mijn geloof hierbij? Wat is mijn geloof eigenlijk? Waarom ben ik niet meer actief pacifist? Godsdienst verdeelt mensen vaak en is basis voor conflict. Mijn geweten speelt in ieder geval wel op. Hoe medeplichtig ben ik? Allereerst lijkt er sprake van generalisatie in de discussie waarbij we leren wie de goede zijn en de slechteriken. Het nieuws is voortdurend gekleurd in deze tijden van oorlog en rampspoed. Wie of wat moet je nog geloven? Wat is echt nieuws, wat is nepnieuws? De Amerikanen, de Russen, de Israëliërs, de Europeanen, de Chinezen, de Christenen, de Moslims, de Joden enz. bestaan niet. Anderzijds zien we door de huidige media wat we in WO II vaak pas achteraf zagen, hoorden of beseften. We zijn getuige van veel gruwelijk geweld. Wat zou het geweldig zijn als het goede in mensen tot verbinding zou leiden in plaats van het slechte. We zouden honderden miljarden in vrede steken in plaats van wapens. Op dit moment is duidelijk dat op schaal die zijn weerga niet kent mensenrechten worden geschonden, goedwillende mensen systematisch worden vermoord in GAZA, Libanon en Israel. Kritiek op dit geweld wordt al snel geduid als antisemitisme. De wereld, waaronder ik kijkt al dan niet verslagen toe.

De mens heeft sinds het paradijs kennis heeft van goed en kwaad en daarmee dus ook de verantwoordelijkheid over zijn handelen. In principe zijn we met elkaar in staat tot het paradijs op aarde en is het aan ons mensen en niet aan God. Helaas zijn we hard op weg de hel op aarde te creëren. Als een sprinkhanenplaag plegen we roofbouw op onze planeet, vooral ingegeven door direct economisch gewin van een klein deel van alle aardbewoners ten koste van anderen, die daardoor lijden onder oorlog, honger, armoede en natuurrampen. Dat geld natuurlijk voor alles wat leeft.

Op dit moment is de lachende derde de wapenindustrie. Voor miljarden wordt er aan wapens geproduceerd en gebruikt, waarbij partijen de indruk wekken de vrede af te kunnen dwingen. Zo worden onze wapensystemen ook door Israël gebruikt en blijkt Israël één van de belangrijkste wapenproducenten. Voor mezelf moet ik vaststellen dat ik tot de rijke toplaag hoor die van deze ontwikkelingen mee profiteert. Economische groei is een heilig huisje. Angst voor crisis en recessie wordt ons voortdurend aangeleerd, terwijl we naar een leven van minder, minder, minder zouden moeten en eerlijk delen. Deze rijkdom leidt tot de angst te verliezen en te houden wat je hebt, een mooie voedingsbodem voor het rechts conservatieve denken waarop ik mezelf soms ook betrap. Een moderne salon socialist zoals dat vroeger genoemd werd.

In de voorbije geschiedenis was er veel meer kritiek op het westers imperialisme en vooral dat van de V.S. De Vietnam oorlog, de staatsgreep in Chili en daarna in Midden Amerika. Later de oorlog in Irak en Afghanistan. Heeft het Westen de vrede kunnen brengen? Er waren grote demonstraties tegen dit onrecht en uiteindelijk ook tegen de kruisraketten. Waarom sta ik , staan we niet massaal op tegen al dit kwaad. Wat maakt ons zo verslagen en apathisch? Wat zijn onze vrije westerse democratische waarden? Hoe democratisch zijn de verkiezingen met name nu ook weer in de VS. Het zijn wat mij betreft duistere krachten die uiteindelijk gaan bepalen wie er aan de macht komt, ingegeven door grote financiële belangen. Dit zien we ook in onze eigen land en andere Europese landen waar rechts aan invloed wint. Hitler

kon volgens historici aan de macht komen door de angst voor het communisme. *Milionen stehen hinter mir* was de titel van een spotprent van Hartley. De geschiedenis lijkt zich te herhalen.

Het uitblijven van massale protesten tegen oorlogen lijkt erg ingegeven door vijanddenken, dat voortdurend ons door media wordt voorgehouden. Dat zien we o.a. in West Europa, de VS en Israël. Ook zullen Russen, Iraniërs en Chinezen en meer op hun beurt worden gevoed met negatieve informatie over het westen. In het verlengde hiervan is het erg dat in Israël door ultra rechts systematisch een politiek wordt gevoerd die geen ruimte laat voor het in vrede samenleven met Palestijnen en anderen. Dit ten koste van een groep Israëliërs die anders willen. Met de moord op Rabin lijkt destijds de vrede vermoord. De wereld kijkt toe. *Wat gij niet wil dat u geschied zo doe dat ook een ander niet* zou vredelievende mensen moeten gaan verbinden. Laten we de hoop niet verliezen.

3. Mijn antwoord op oproep tot bijdrage aan een bezinning op onze Bijbelse traditie in het licht van Gaza

Mike Bos

Ik heb onlangs een aantal colleges gevolgd over de geschiedenis van Israël en Palestina, van de Oudheid tot de dag van vandaag. Daarbij is me de ingewikkeldheid van de huidige problematiek met betrekking tot het Israëlisch-Palestijnse conflict duidelijk geworden. Het woord conflict klinkt hier trouwens wel schrijnend eufemistisch. Maar de context van de geschiedenis maakt het voor mij wel extra moeilijk één kant te kiezen.

Tijdens de laatste verkiezingen in Israël heeft de Likud partij o.l.v. Netanyahu een enorme ruk naar fanatiek rechts gemaakt. Met het steeds rechtser en religieuzer worden van de politiek is een nieuw vredesproces de nek omgedraaid.

Israël gaat nu volledig voorbij aan het feit dat er een volk is dat zich wil identificeren als een Palestijns volk; de Palestijnen gaan eraan voorbij , dat er sinds 1948 internationaal recht is voor Israël (VN resoluties van 1947 en 1967. De laatste zowel door VN als de Arabieren steeds met voeten getreden, ondanks dat Israël poging na poging heeft gedaan om tot vrede te komen.). De diverse pogingen tot vredesprocessen zijn uiteindelijk steeds mislukt (met o.a. als gevolg zelfs de moord op Yitzhak Rabin november 1995).

Nu wil Netanyahu tot het gaatje gaan, tot het meer dan genocidale toe; hij is al die aanvallen en tegenaanvallen zat. Hamas regeert sinds 2007 met harde hand en offert nu de burgerbevolking op voor de jihad (tunnels alleen voor de jongens van Hamas).

Kortom: hoe mensonterend en dramatisch ook de huidige situatie is, ik kan het niet los zien van de context van de geschiedenis. Dit pleit beide partijen absoluut niet vrij om te doen wat ze nu doen. Beide denken er nog iets uit te kunnen halen om een betere uitgangspositie te krijgen voor ‘vrede’.

De hoop is nog dat vooral jongeren een nieuw vredesproces in gang kunnen zetten, hand in hand (One Voice Movement, Combatants for Peace, Peace Now). De fanatieke stem van beide partijen moeten een minder politieke stem krijgen en hopen dat de gematigden een grotere stem krijgen. Dan is er misschien kans op een nieuw vredesproces. Nu gooien zowel Hamas (en aanhangers) als de kolonisten roet in het vredesproces.

Tot slot: de pijn en het leed die in je lichaam gaan zitten vanwege de dagelijkse verhalen en beelden, de onmenselijk afslag die de leiders van Israël nu maken, doen voor mij niets af aan de Bijbelse traditie, ik zou zeggen: integendeel!

NB. Antisemitisme is diep geworteld in de christelijke cultuur. Daarom waren en zijn joden als minderheid steeds de underdog. Maar ook in de koran zijn passages te vinden over joden. Nu wordt het alleen maar erger, omdat religie en politiek zo door elkaar lopen.

4. Bijdrage aan de bezinning

Jan W. Bossenbroek

In de liturgie van 6 oktober werd een oproep gedaan te reageren op de stelling: bezinning op onze Bijbelse traditie in het licht van Gaza. De situatie in Gaza roept spanning op tussen het Bijbelse beeld van Israël en de politieke realiteit van de staat Israël.

Graag wil ik hierop reageren, maar dan vanuit een christelijke invalshoek. Dat is dus vanuit het Nieuwe Testament. Als Christen kijk ik met verbijstering naar wat zich afspeelt in de Gazastrook, Libanon en Israël. Leiders die zich de almacht van hun Heer toebedelen en zich verbergen in tunnels, andere beschermde ruimtes en/of dure hotels en hun bevolking in gijzeling houden.

De positie van Christenen in dit geheel komt nauwelijks aan de orde. In Trouw van 5 september 2024 stelt de kersverse Lutherse predikant in Jeruzalem (ds. Sally Azar) dat zij het gevoel heeft dat mensen de christelijke Palestijnen in de regio vergeten. Zij verzucht dat zij de solidariteit van de internationale Christelijke kerken mist. Het zijn niet alleen de moslims die getroffen worden (*of de Joodse – jw-*), maar ook Christenen. Geldt deze stilte niet ook voor de Dominicus?

Er wordt, terecht, gerouwd om de doden in de oorlogsgebieden. Men raakt gefrustreerd door de acties vanuit de leiding van de vechtenden die van alles willen behalve vrede. Er wordt meegelopen in vredesdemonstraties waar wordt gezwaaid met Palestijnse of Israëlische vlaggen. Maar daadwerkelijk steun verlenen of contact zoeken met de christelijke gemeenschap daar? In zijn column in Trouw van 5 oktober vraagt Alain Verheij zich af of de genuanceerde PKN een kerkgenootschap is of een voorbehoedsmiddel. Dit vanwege de persberichten die worden gepubliceerd waarvan niemand boos of blij wordt. Ook vanuit de Roomse zijde is de stilte oorverdovend. Voor de inwoners is Gaza een verschrikkelijk oord geworden door Hamas acties en de reactie vanuit Israël hierop. Dat zou en moet tot een kerkelijk zware veroordeling moeten leiden en dat gebeurt dus niet. En compassie geldt inmiddels ook voor de inwoners van Libanon.

De frustraties over de huidige situatie begrijp ik helemaal. Maar wil je als kerkgemeenschap in verband gebracht worden met een allegaartje aan zwaaiende vlaggen en gemaskerde demonstranten? Helemaal als zij eenzijdige steun verlenen aan de oorlogvoerende partijen?

Als kerkgemeenschap kan je ook steun geven aan de christelijke kerken die actief zijn in Israël en/of de Westelijke Jordaanoever. Met name omdat Christenen in het Midden-Oosten zich tussen hamer en aambeeld bevinden (Moslims en Joden). Ik meen me te herinneren dat mevrouw Chris de Leeuw zich op deze wijze heeft ingezet in en voor de bezette gebieden.

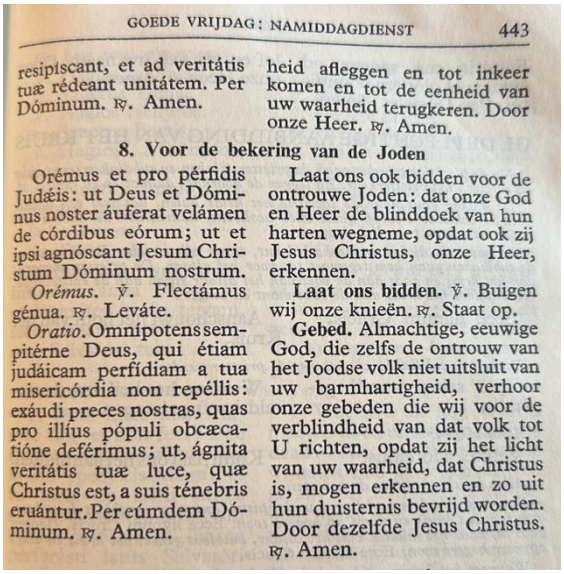
Vandaar dat een zoektocht naar christelijke medegelovigen in Libanon, Israël en de bezette gebieden vanuit de Dominicuskerk mij geen onmogelijke opgave lijkt, maar een noodzaak.

5. Meervoudige loyaliteit

Michael Elias

'Wat is het succesvolste exportproduct van het heilige land? Sinaasappels, *high tech*, humus?' Als bestuurslid van Nes Ammim, een dorp in Galilea waar Joden en Palestijnen met elkaar in dialoog gaan, gaf ik in lezingen over 'de situatie', meestal zelf het antwoord: 'Geen van deze drie, het exportproduct bij uitstek is het conflict. En omdat we geen onderdeel van het probleem willen zijn, gaan wij dat product niet verspreiden, maar blijven we in dialoog met alle partijen, vanuit ons christelijke wortels.' Maar hoe ligt dat anno 2025, meer dan een jaar na de ongekende wreedheden tijdens de aanslag van Hamas op inwoners van de Negev, die de aanleiding vormde voor een afgrijselijke oorlog?

Met de slachtoffers in Gaza die de NOS bijna dagelijks in beeld brengt, heb ik compassie. Ik zie de schending van mensenrechten door de IDF onder ogen, bid in de kerk voor de getroffenen, maar wil niet 'in het kamp Gaza' zitten om de rivaliteit hier te lande aan te wakkeren, want ik blijf ook met Israël verbonden, zelfs als Netanyahu daar premier is. Met de demonstratieslogan 'From the river to the sea Palestine free' heb ik geen affiniteit; hoe stelt men zich dit voor, vraag ik me af, aan welk in de Arabische wereld zou een 'free Gaza' zich kunnen spiegelen? - nog afgezien van de uitleg dat dit een oproep tot een nieuwe holocaust kan inhouden. Verschillende Palestijnen heb ik - met bitterheid - horen beweren dat ze liever als tweederangsburgers in Israël wonen, dan op de Westelijke Jordaanoever of in Gaza. Dat is echter geen wenkend toekomstperspectief…

GOEDE VRIJDAG: NAMIDDAGDIENST 443

resipíscant, et ad veritátis tuæ rédeant unitátem. Per Dóminum. ℟. Amen.

heid afleggen en tot inkeer komen en tot de eenheid van uw waarheid terugkeren. Door onze Heer. ℟. Amen.

8. Voor de bekering van de Joden

Orémus et pro pérfidis Judæis: ut Deus et Dóminus noster áuferat velámen de córdibus eórum; ut et ipsi agnóscant Jesum Christum Dóminum nostrum.

Laat ons ook bidden voor de ontrouwe Joden: dat onze God en Heer de blinddoek van hun harten wegneme, opdat ook zij Jesus Christus, onze Heer, erkennen.

Orémus. ℣. Flectámus génua. ℟. Leváte.

Laat ons bidden. ℣. Buigen wij onze knieën. ℟. Staat op.

Oratio. Omnípotens sempitérne Deus, qui étiam judáicam perfídiam a tua misericórdia non repéllis: exáudi preces nostras, quas pro illíus pópuli obcæcatióne deférimus; ut, ágnita veritátis tuæ luce, quæ Christus est, a suis ténebris eruántur. Per eúmdem Dóminum. ℟. Amen.

Gebed. Almachtige, eeuwige God, die zelfs de ontrouw van het Joodse volk niet uitsluit van uw barmhartigheid, verhoor onze gebeden die wij voor de verblindheid van dat volk tot U richten, opdat zij het licht van uw waarheid, dat Christus is, mogen erkennen en zo uit hun duisternis bevrijd worden. Door dezelfde Jesus Christus. ℟. Amen.

Heeft het zin de staat Israël te demoniseren? Dat sluit m.i. aan bij de eeuwenlange Jodenhaat die uitliep op het vermoorden van zes miljoen Joden tijdens de sjoa. Laten we de hand in eigen boezem steken: ook in de Dominicuskerk is op Goede Vrijdag in het Latijn nog lang gebeden *pro perfidis Judaeis*. Ik las in *Ha'aretz*: 'Meer dan enige andere natie zouden Joden de gevaren van dehumanisering moeten onderkennen.'

Maar is het aan ons westerlingen 'met een besmet verleden' om het vingertje op te heffen naar Israël? Liever doneer ik aan een organisatie als B'Tselem, 'The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories', die van binnenuit strijdt voor de handhaving van mensenrechten - die indertijd nota bene zijn geformuleerd vanuit de Joodse traditie.

'Ben jij voor de Joden of voor de Palestijnen?' Wat een vraag! In Jeruzalem vertelde iemand me dat hem soms werd verweten, geen keuze te willen maken. Hij tekende een cirkel met een verticale streep erdoor: links joden, rechts Palestijnen. Ik trek een andere lijn, zei hij en er ging een horizontale streep onderaan door de cirkel: 'Boven de streep wordt gepolariseerd, maar ik voel me verbonden met de mensen daaronder: die naar elkaar willen luisteren, bereid zijn hun pijn te delen, zoekend naar verzoening en vrede.' Ze zijn er nog, ook anno 2025. Meervoudige loyaliteit noemde hij dat.

De geschiedenis is uitermate gecompliceerd - en of er *vanuit den Hoge* wordt ingegrepen? Ik weet het niet. Laten we blijven leren van de verhalen die ons in de Schrift zijn overgeleverd, hoop houden en naar elkaar blijven luisteren. Dat er vrede kome.

6. Conflict Midden-Oosten

Gre de Groot

Het conflict in het Midden-Oosten kan je van zeer veel kanten belichten. In deze bijdrage wil ik dit doen vanuit de invalshoek van het Godsbeeld wat achter dit conflict schuilgaat. Juist in de Dominicus lijkt mij dat een goede invalshoek.

Aan het einde van een hbo-opleiding theologie van de grote protestantse kerken in Nederland trok ik de conclusie dat de bijbel zo menselijk tot stand gekomen was dat we volgens mij in ons leven de bijbel moeten doorschrijven. Aan het einde van de Basiscursus 'de Vrouwelijke Oudheid' bij Academie PanSophia van Annine van der Meer in 2008 moest ik concluderen dat ons Godsbeeld zo menselijk tot stand gekomen was dat wij in ons leven volgens mij het Godsbeeld opnieuw moeten en mogen herzien en vormgeven.

Want wat moeten wij met een God van wraak; een jaloerse mannelijke God; die goedgekeurd of geëntameerd heeft dat vrouwen eigendom werden van de man; die opdracht geeft de vijand in zijn geheel uit te roeien; die uitverkorenen kiest? Dit beeld bepaalt, niet overal, maar wel voor een bepaald deel ons Oude Testament. Met name de tijd van de koningen is dit het overheersende beeld. Natuurlijk weet ik dat wij in de Nederlandse kerken al vijftig jaar om deze teksten heen preken en een ander Godsbeeld laten zien. Maar deze teksten staan nog steeds in onze bijbel.

In de vrouwelijke oudheid, leerde ik, bestonden vele Godinnen, werd het vrouwelijke vereerd vanwege de levengevende en toekomstgerichte mogelijkheden van de vrouw; de baarmoeder, de schoot, het erbarmen en seksualiteit als levensdrift waren belangrijk. Wat heeft het voor consequenties dat de vrouwelijke Godin er eerder was dan de mannelijke God? Zeer veel, volgens mij. Het maakt ons huidige Godsbeeld betrekkelijk en zo kan het vandaag ook weer evolueren.

Als we kijken naar het Godsbeeld in het huidige conflict in het Midden-Oosten dan kan ik niet anders concluderen dan dat dit in het verlengde ligt van het Godsbeeld zoals dat in delen van ons Oude Testament, de Thora van het Joodse volk, te vinden is. "Wij zijn het uitverkoren volk; dit land is ons duizenden jaren geleden beloofd; wij reageren zoals de 'God van wrake' gewend is te doen; er is 1 waarheid en dat is die van ons; wij zijn een 'beschaafd' land en de Palestijnen zijn barbaars" enz.

Wraak is dan als wij in Israël 2000 doden tellen, dan brengen wij 45.000 Palestijnen om.

Iemand 'de keel doorsnijden' vinden wij een barbaarse methode en stellen daar onze geavanceerde vernietigingswapens tegenover die met een druk op de knop 1000den tegelijk kunnen doden. Dat noemen wij beschaafd. Voor mij is dit vernietiging.

Als wij ons Godsbeeld willen herzien en groeien naar een mannelijk – vrouwelijk Godsbeeld aanvullend op elkaar en gelijkwaardig zal ieder mensenleven tellen; beginnen we gesprek ipv geweld; kunnen we ieders wonden helen; kunnen we zien dat verschillen ons verrijken; kan ieder mens zich ontwikkelen. Want in de moederschoot telt ieder mens, wordt ieder persoonlijk gezien en kunnen de bij iedereen geslagen wonden helen.

Yael Deckelbaum, een joodse vrouw, die samen met Palestijnse vrouwen de wereld over trekt met haar lied: "Women of the world unit" zie je in filmpjes op YouTube 1000den vrouwen verenigen die haar zingend en dansend volgen. Zo weten we van Mandela dat, na het apartheidsregime in Zuid-Afrika, iedereen de mogelijkheid kreeg voor vergiffenis in de waarheidscommissies. Dat is volgens mij de enige weg om uit dit conflict te komen. "Vrouwen verenig je en weiger nog langer mee te werken aan een systeem van geweld, aan een eenzijdige mannelijke God, maar maak je vrij

en wordt gelijkwaardig.” Laten we mannelijk – vrouwelijke gelijkwaardigheid opbouwen en in de Dominicus beginnen met ons Godsbeeld, met elkaar in gesprek gaan, respect hebben voor ieders eigenheid en gezamenlijk het leven vieren.

7. Hoe moeilijk hierover zinnige dingen te zeggen!

Anne-Marie Hauer

Lees de boekjes van Chaja Polak 'Brief in de nacht' en van Natascha van Weezel 'Hoe houd je je hart zacht?' Een zware strijd en moeilijke opgave, juist vanuit hun betrokkenheid met de familie in Israël. Voor mij zijn zij profetische stemmen, die diep doorvoeld zien wat de gevolgen zijn van de diepe trauma's opgelopen in de voorgaande eeuwen. Trauma's geef je door. Dat geldt ook voor het Palestijnse volk.

Vermijdt iedere discussie die polariseert! Het leed is enorm, alle leed is erg, even erg! Het gaat hier om diep getraumatiseerde volkeren. Bijbels gezien zijn het broedervolken. Voor mij is de enige oplossing te vinden in een dialoog, elkaars pijn erkennen. En als visioen: als broedervolkeren samen hun doden begraven en het land weer opbouwen in vrede. Wie weet kan dat ooit? Die hoop put ik uit de verhalen in de Bijbel, waar Ismaël en Isaak samen hun vader Abraham begraven in Vrede. Later begraven Jakob en Ezau samen hun vader Isaäk in Vrede. Het kan dus wel!

In het Joods Leerhuis lezen we commentaren van wijze rabbijnen. Jonathan Sacks (voormalig opperrabbijn van Engeland) zegt hierover: het gebruik van extreem geweld zal zich uiteindelijk tegen je keren: dat geldt voor alle machthebbers op aarde. Die dienen hun volk niet met geweld tegen andere volkeren. Dat geldt voor Netanyahu én voor Hamas en Hezbollah. Maar ook in groter verband in de wereld voor de wereldleiders. Chaja Polak zegt het zo: met de wil om Hamas uit te roeien komen veel onschuldigen om en maak je dat er nieuwe Hamasstrijders zullen opstaan.

De Bijbel staat vol eerlijke verhalen over mensen die hun weg in het leven zoeken. Goed en slecht en alles daartussenin. Over horen wat je te doen staat en dan ga je begrijpen wat de goede keuzes zijn en leer je van de verhalen over hoe het gaat als je níet luistert, verkeerde keuzes maakt. Daar leer je van: je hebt altijd een keuze. Die verhalen in de Bijbel zijn me dierbaar en daar word ik steeds opnieuw door geraakt en leer daarvan voor mijn dagelijks leven. Lees de Bijbel met elkaar en leer van elkaars ervaringen.

8. De vijfde vriend van Job

Peter van Helden (drs. Theologie Oude Testament VU 1978, liefhebber van de vieringen in de Dominicus)

Ik voel me wanhopig. Mijn buurman is wanhopig. Eertijds ging alles hem voor de wind: hij werkte hard, legde moerassen droog, kreeg een eigen land en staat en support van de hele wereld. Daar kon hij veilig leven en opbloeien en dat deed hij ook, jarenlang. Maar het project was van meet af aan ook spannend, riep spanning op en ontspande nooit helemaal. Het oerenthousiasme smolt in de hitte van de strijd, de sympathie brokkelde af, interne conflicten namen toe, tweespalt in eigen kring ziekt door…

Daar zit hij nu, boos, verdrietig, eenzaam, in zak en as, een hedendaagse Job. Zijn droom is vervlogen, zijn bezit wordt hem ontzegd, zijn toekomst raakt verduisterd doordat vrienden mopperend afhaken; ze zwijgen en wanneer hij spreekt, leggen ze alles vakkundig bij hem terug: ben jij het niet zelf? Ligt de oorzaak niet ergens bij jou, vriend, jij bent

de enige die zelf het antwoord kan geven. Wij denken te weten hoe een en ander zo is gekomen, maar jij weet het zelf het beste. Wij komen niet verder…. Ik ben zelfs verstrikt geraakt in de complexiteit van dramatische geschiedenissen, elkaar uitsluitende godsdiensten, tegenstemmen.

Ik ben aangeschoven als een late roeping. De vijfde vriend. Ik heb gekeken en geluisterd, boeken gelezen, films en documentaires gezien, dialogen gevoerd, lezingen aangehoord en mee gezocht naar nieuwe woorden, nieuwe verhoudingen, onopgeefbare verbondenheid. Nu zit ik er bij. Ik heb ze allemaal gehoord. Ik heb geduld wat ze zeiden, hen niet geïnterrumpeerd, ben ze niet afgevallen, heb slechts geluisterd. Ik heb respect voor Job, maar wat is hij taai, wat gaat hij ver. Ik krimp. Zoals hij God ter verantwoording roept, alleen al door er te zijn, simpel en alleen door er te zijn, als jood, als ingeborene, als volk.

Ik herken veel, maar zit er anders in, sta er anders bij. Mijn messiaanse dromen, die vervuld leken te worden met de oprichting van de staat Israël voor de ontheemde Joden, ze vervlogen als pluisjes in de wind. Vrede, die uit leek te breken na de val van dé Muur in Berlijn, lijkt verder weg dan ooit. Overal worden weer muren gebouwd, steeds hogere, steeds dreigender. De Muur is nu die hoge betonnen kolos tussen Israël en de Westbank, inclusief wachttorens en checkpoints - hij loopt letterlijk dwars door Bethlehem en daarmee dwars door mijn droom. De woestijn zou bloeien als een roos, ja, en dat doet - ie ook, maar het schaarse water wordt oneerlijk verdeeld en oude culturen worden verdreven. We gingen massaal naar de Kibboets of Nes Ammim en bouwden mee aan die droom, ons vijftig jaar later achterlatend met frustraties en onmacht. Wat is er allemaal mis gegaan - te veel om op te noemen. En dan nog al die tegenstrijdige duidingen. En de angst, de niet weg te nemen angst, de onuitroeibare bestaansangst van joden na de pogroms, na de sjoa, en met het voortwoekerende antisemitisme.

“Waar ben ik? Ik wil hier weg. Maar wat ik ook doe, ik raak steeds verder verstrikt in die vervloekte doornstruiken. Woest ben ik, maar het helpt niet. Ik trap om me heen, maar de schrik- en strikvragen worden alleen maar erger. Ik moet het opgeven, wachten tot ik verlost wordt.

Wat hoor ik daar achter me? Ik weet daar een verhoging, een altaar; ik hoor stemmen, een oude en een jonge. Voor wie is dat hout, dat touw? Ik herken ze, deze oude herder en zijn enige zoon, zijn eerste, zijn geliefde. Ligt die zoon anno nu op die brandstapel van het Midden Oosten conflict?…Izaäk. Altijd weer dit beeld, de te offeren, de geofferde.

Maar ik ben in de war vandaag, ik zit verstrikt in vragen: dit zou toch niet meer gebeuren, nooit meer Auschwitz, laat mij maar struikelen over die koperplaatjes in onze trottoirs om niet te vergeten, nooit! Of - vreselijke gedachte - ligt daar Ismaël op het offerblok vandaag? de verguisde, de geminachte, de vergeten zoon…

En: volgende gedachte: het zal toch niet ‘hèt’ Lam zijn, dat de zonden der wereld met zich draagt… Zonder tegenspartelen geboeid, geslagen, geknecht…

Ik wil los, ik wil eruit, woest probeer ik me los te rukken uit die pri-kende distelvragen. Straks komen ze mij, de verschrikte, in de struikelvragen verstrikte ram nog halen. Want wie ben ik nog, vertegenwoordiger van een slinkende, christelijke minderheid, tijdgenoot van een instortende westerse beschaving, vallend van torenhoge arrogantie, mij schamend voor wat ik teweeg bracht in kolonies door graaizucht en macht. Straks komen ze mij halen. Is dat beter…

Ik ben wanhopig, ik weet het niet meer, ik word uiteen gerukt door meerdere loyaliteiten, vuren branden rondom mij, in ogen die smeken om begrip, in handen die vragen om hulp.

Ik ben als een vijfde vriend. Wat kan ik doen? Ik breng maar vast wat matses mee, zoals gebruikelijk in de Dominicusvieringen. Symbool van hoop, uittocht. Ongezoet en ongesuikerd, ze breken, en het knapperige geluid echoot het breken van de droom. De stukken laten zich geduldig eten. Vermaling van ellende, verdriet, maar dat wel samen, nu, geheimvol nieuw verbonden in een oeroud teken. Misschien kan ik steeds wat te eten brengen, Job… En

zal ik voor je wonden zorgen, nog eens met jou je littekens lezen… En thuisloos als je bent, dakloos, zal ik me inzetten voor onderdak, de wereld een veilige haven. Ik blijf.

Een menselijke stem, om humaniteit smekend, om gerechtigheid ook voor hen die vergeten en verdreven werden, en worden, van hun moedergrond, steeds opnieuw zoals daar, wat ooit Kenaän heette, waar Abraham arriveerde en twee zonen kreeg, twee broers, halfbroers, maar broers. Zal ooit het 'Hineh ma tov' (Psalm 133) door hen beiden gezongen worden?!

9. De Bijbel en Gaza: het beeld van de wereld, de mensen en onszelf

Peter van Kessel

Wat betekent Gaza voor de omgang met de bijbel in de Dominicus? De bijbel is een verzameling verhalen, een oerverhaal over de schepping van hemel en aarde, van Adam en Eva, de zondeval, Abraham door God bestemd tot stamvader van het uitverkoren volk Israël, lotgevallen van dat volk in afwachting van de Messias, die een rijk van Gerechtigheid zal vestigen.

Toen kwam een prediker, Jezus, die in conflict raakte met de wettische opstelling van de schriftgeleerden wat hem zijn leven kostte. Na zijn verrijzenis op Pasen en de neerdaling van de Heilige Geest op Pinksteren begrepen zijn leerlingen gaandeweg dat het behoren tot Gods uitverkoren volk nu ging gelden voor allen die geloofden in hun Jezus-Messias en zijn boodschap van Gerechtigheid én Naastenliefde. Het verhaal hierover staat opgetekend in het Nieuwe Testament. De joodse bijbel bleef gelden, ook voor de christenen, met alle beelden die zij opriep: de witte mens als door God uitverkoren, bestemd om te heersen over andere mensen, ze te onderwerpen, desnoods te verdelgen. De geschiedenis laat zien hoe naast de boodschap van het christelijke Nieuwe Testament andere, tegengestelde elementen uit het Oude Testament *deep down* bleven doorwerken in het christendom en in belangrijke mate in de hele westerse wereld.

Wat we nu in Gaza zien gebeuren met de verschillende en verschuivende reacties daarop laat die tweeslachtigheid in de westerse wereld zien. De aanvankelijke onvoorwaardelijke steun aan Israël en de veroordeling van Hamas geven aan hoe spontaan voor Israël werd gekozen, tegen die 'terroristen'. Dan heel langzaam komt de twijfel op, als Israël zonder enige terughoudendheid reageert en genadeloos duizenden mensen afslacht. En hoe lang nog zal in ons land sympathiseren met Gaza gezien worden als een vorm van antisemitisme? Hoe lang blijven we wapens leveren aan Israël? De VS gaan nog steeds onverstoorbaar door met steunverlening aan Israël. Israël zelf lijkt nauwelijks enige twijfel te hebben over het recht om de samenleving in Gaza te vernietigen en de Palestijnen in de Westbank het leven onmogelijk te maken.

Wat te doen met de bijbel in het licht van Gaza? Wat zegt de bijbel over Gaza? Er is een opmerkelijke passage bij Jozua 11: 22-23. Daar wordt verteld hoe Jozua de Enakieten uitroeide. Er bleef niemand van de Enakieten over in het land der kinderen Israëls; alleen bleven zij over te Gaza, te Gath en te Ashdod. Is Israël bezig nu dat verzuim in te halen?

Mij lijkt dat het drama Gaza de vraag onvermijdelijk maakt of het Oude Testament met zijn gruwelverhalen nog zo'n prominente plaats op de lessenaar mag innemen. Wat mijzelf betreft, mij dunkt dat we aan geen enkel boek een tijdloze betekenis moeten toekennen. Elk boek, ook het Nieuwe Testament, draagt onvermijdelijk zijn 'tekenen des tijds'. Maar als de bijbel toch op de lessenaar gehandhaafd blijft, laten we er dan een doek overheen leggen met daarop geborduurd een groot vraagteken.

10. Rabbijnen voor mensenrechten

Albert Koot

'Rabbis for Human Rights'. Een Israëlische organisatie (www.rhr.il) Zij logeren bij bedreigde Bedoeïnen en Palestijnen die te lijden hebben onder de gewapende overvallen van bezetters. Vooral kleine gehuchtjes worden 's nachts onverwachts overvallen door de knokploegen van illegale kolonisten. Ook proberen ze, vaak vergeefs, hulpgoederen door de blokkade van Gaza te loodsen. Helaas zijn veel collega-rabbijnen totaal anders. Die zijn aanhangers van de nationaal-religieuze regeringspartijen die sinds de moordaanslag op premier Yitzhak Rabin in 1995 aan de macht zijn. Vlak na die moord won Netanyahu de verkiezingen met een sluwe valse campagne.

Er blijkt een grote kloof tussen rabbijnen die met drie bijbelverzen in de hand tot geweld oproepen, en andere collega's die pleiten voor mensenrechten. Vooral de knokploegen van agressieve illegale bezetters vinden veel steun bij de rabbijnen van de nationaal-religieuze regeringspartijen. De pleger van de moordaanslag, Yigal Amir was een nationaal-religieuze kolonist uit de illegaal bezette gebieden.

De bijbelverzen die tot geweld oproepen zijn vooral 1Samuel 15, 1-3 (Amalek), en ook Numeri 33,55. Hierin is - een vermeende ? - G'd aan het woord die bevel geeft tot verjagen en uitroeien. Heel massaal en radicaal. Dat is dus wat we nu benoemen als: genocide. Op bijeenkomsten wordt luidkeels 'Amalek' gescandeerd, onder leiding van ministers en generaals. Ook de moorden op de Nederlandse journalist Jacob Israël De Haan, honderd jaar geleden, en die op premier Yitzhak Rabin dertig jaar geleden, zijn vanuit deze drie verzen en deze traditie te verklaren. Plak het etiket 'Amalek' erop, dan weiger je de dialoog en kun je moorden volgens Gods wil.

Het is voor u en mij pijnlijk en confronterend dat in onze dierbare bijbelse traditie eveneens een paar van dit soort gruwelijke verzen zijn te vinden. Slechts enkele versregels waaraan echter een buitenproportioneel belang wordt toegekend, en die haaks staan op de mensenrechten. Want via de bijbel is de gulden regel van Confucius, eerst via India en Mesopotamië, verder westwaarts gereisd: 'Bejegen de ander als uzelf.' Dit beginsel, de universele gulden regel van wederkerigheid is de basis onder de mensenrechten. Zowel een universele basis, alsook een bijbelse basis. De vele bijbelverzen die hierover gaan zijn gelukkig vele malen talrijker dan de twee antihumane commando's tot verjaging en uitroeiing. Maar helaas met minder invloed.

Wederkerigheid dus: 'Wilt u zelf een staat, gun dit dan ook een ander. Wilt u zelf geen genocide, doe dit dan ook een ander niet aan.' " Gush Shalom, Allebei Vrede " De was de leus van Uri Avneri, Shimon Peres en premier Rabin. En nu is de leus: "Nooit meer, is nu"

Heel actueel, wanneer een grote mensenrechtenorganisatie als Amnesty International op basis van grondig feitenonderzoek concludeert dat vele bepalingen van de genocide-conventie worden geschonden. Bijvoorbeeld: Het opleggen van maatregelen om geboortes te beperken, is zo'n bepaling. Genoemd in een artikel in het Amnestyblad 'Wordt vervolgd'. Grote kans dat ook het Internationaal Gerechtshof dezelfde conclusie trekt. Daarom: "Nooit meer genocide, is nù geen genocide !"

'Maar de gijzelaars dan, en het geweld van de PLO, Fatah en Hamas ?' Ja, ook zij plegen oorlogsmisdaden. En zijn terecht door het Haagse Strafhof veroordeeld. We doen niet aan selectieve verontwaardiging. Wel heeft een conflictpartij die veel meer wapens en een veel grotere militaire macht heeft, ook navenant een veel grotere verantwoordelijkheid. En dit verschil in militaire proporties is enorm groot.

Premier Rabin die generaal en minister van defensie was geweest, besefte dit en sloot in 1995 daarom de Oslo-akkoorden met Yasser Arafat. Op basis van wederkerige erkenning van elkaars bestaansrecht en recht op zelfbestuur. Mensenrechten dus. Het bleek mogelijk. En hopelijk zal dit opnieuw werkelijkheid blijken, deze mensenrechten-

oplossing die Netanyahu afwees. Nederland belijdt met woorden deze twee-staten-oplossing. Maar ja, dan dien je ook beide als staat te erkennen. Tsjechië, Spanje, Ierland en Noorwegen erkennen beide staten. Nederland zou dat ook moeten doen. En zeker zou Nederland moeten stoppen met het leveren via Amerika van wapens zoals de F35 bommenwerpers. Want daarmee maak je jezelf en je burgers medeschuldig aan de schendingen van mensenrechten en de oorlogsmisdaden die met deze wapens worden gepleegd. Bovendien belemmer je zo de twee-staten-oplossing die je zelf zegt te willen nastreven. Een dringend beroep dus op premier Schoof: Houd u aan het internationaal recht !

Lezen de 'Rabbis for Human Rights' de bijbel selectief ? Nee. Ze kennen de drie gewelddadige bijbelverzen heel goed en net als de Israëlische krant Haaretz hebben ook zij last van repressieve maatregelen van dit regime dat zich religieus noemt. GZe zijn een lichtend teken van hoop in de doolhof van duisternis en geweld. Zij zien de verdrukten en gaan naar hen toe in vrede. Wat een durf !

Als bondgenoten hebben zij in Nederland "Tent of Nations". Ook deze organisatie doet beschermend werk door te logeren bij bedreigde families. Veel Nederlandse vrijwilligers gaan naar Bethlehem en wonen dapper een tijdje bij de christelijke boerenfamilie Nassar. Bondgenoten zijn ook: Pax, Ambtenaren-voor-de-grondwet, en Rights Forum van wijlen Dries van Agt. En vooral ook EAJG, Een Ander Joods Geluid met Jaap Hamburg, Hedy d'Ancona, wijlen Hajo Meijer, Dieuwertje Blok, Ulli d'Oliveira, Benji de Levi. Veel Nederlandse Joden willen naast Israël graag een Palestijnse staat. Veiligheid voor beide.

Dus kom op Nederland: " Stop met bommenwerpers leveren. Ga ook Palestina erkennen. En tempo graag ! "

11. Bijdrage aan de bezinning

Tom Kroon

De huidige oorlogssituatie in het Midden-Oosten vloeit voort uit de hervestiging van het Joodse volk in Palestina en de stichting van een Joodse staat daarna. Beide gebeurtenissen vinden hun grond in historische feiten. Zo is daar de Balfourverklaring (1917), het Mandaat van de Volkenbond (1922) en de Onafhankelijkheidsverklaring (1948). Joodse theologen en fundamentalistische christenen verwijzen bovendien steevast naar ooit door Jahweh gedane toezeggingen aan het Joodse volk van een eigen land. We vinden die onder meer in Genesis 15:18-21, Ex. 23:31 en Num. 34:1-15. Omdat in deze kringen aan de bijbelinhoud een hoog feitelijk gehalte wordt toegekend, interpreteert men het uitroepen van de staat Israël, de bezetting van de Golanhoogten en de Westbank en de huidige verovering van de Gazastrook als het concreet worden van door God gedane beloften. Dat daarbij heden ten dage mogelijk welbewust genocide wordt gepleegd, wordt afgedaan als 'collateral damage'.

Omdat het christendom eeuwenlang een centrale rol gespeeld heeft in het vormgeven van de westerse beschaving en deze religie zich beroept op de bijbel, kan het niet anders dan dat de in het Oude Testament (OT) neergeschreven beloften en morele aanwijzingen ook in niet-fundamentalistisch georiënteerde groepen als betekenisvol worden aangemerkt. Aansporingen als "Heb uw naaste lief als uzelf." (Galaten 5:14), "Bewijs elkaar goedertierenheid en barmhartigheid. Onderdruk de weduwe, de wees, de vreemdeling en de armen niet." (Zacharia 7:9-10), "Er is geen onderscheid tussen Jood en Griek." (Colossenzen 3:11) hebben - hoe gebrekkig soms ook - vorm gekregen in wet- en regelgeving. Daar komt bij dat de herinnering aan de Holocaust het christelijke westen welhaast noopt om de strijd voor een eigen Joods land te ondersteunen.

Echter, de beloften voor een eigen land liggen ingebed in twee oude boeken. Beide zijn lang geleden geschreven door mensen met een geheel ander wereldbeeld dan wij inmiddels hebben. De planeet waarop wij leven is een klein, kwetsbaar bolletje dat rond een middelgrote ster draait in een enorm en schijnbaar onbegrensd universum.

Natuurwetten maken daar de dienst uit, weten we nu. Alle natuurverschijnselen, ook het biologisch leven, is onderworpen aan evolutionaire en andere fysische wetten. Ons gemechaniseerde wereldbeeld staat haaks op het magische-mythische wereldbeeld waarbinnen de bijbelschrijvers en hun lezers dachten en leefden. Zij waren ervan overtuigd dat veeleisende, wraakzuchtige, aan een bepaald gebied of een volk of rijk gebonden goden, later zelfs één God, de gang van zaken altijd bepaalden.

Het eerste boek, het OT waar we de beloften van een thuisland vinden, is ontstaan tijdens en na drie deportaties van inwoners van het koninkrijkje Juda naar Babylonië in 598, 586 en 582 v. Chr. Een deel van de politieke en geestelijke elite werd opgenomen in hofkringen, weggevoerde akkerbouwers werden te werk gesteld in de grotendeels onbewoonde maar vruchtbare vlakte ten zuidoosten van de hoofdstad en een deel van de Judeeërs vluchtte naar Egypte. Aan dit boek ligt dus een diep insnijdende, traumatische ervaring ten grondslag. Belangrijke vraag daar in Babel was: waarom gebeurde dit alles? Het antwoord was kortweg: we hebben verkeerd, dat is 'zondig' geleefd. De ontheemde elite ontwierp vanuit dit besef en met gebruikmaking van mondeling overgeleverde gebeurtenissen uit een soms ver verleden een verhaal waardoor de deportatie en de gevangenschap zin en betekenis kregen. In dit een nationale identiteit vormgevende verhaal met zijn vele later gedane aanvullingen en zonder eindredacteur opgesteld, wordt een nieuwe vorm van samenleven uitgetekend en een bewustzijn van uniciteit gecreëerd. Kern daarvan is dat een al langer bestaande godheid rond een stevige grondwet (de Tien Geboden) een nieuwe luister en een uniek aanzien krijgt.

Zorgvuldig en met de modernste technieken uitgevoerd historisch onderzoek heeft inmiddels aangetoond dat het OT een creatieve, maar toch zeker ook retorische en op enkele punten zelfs propagandistische compositie is. Overleveringen van vroegere gebeurtenissen, mondeling doorverteld en dus misvormd, presenteren de schrijvers als feiten, ze geven er een eigen draai aan en gebruiken ze actief als instrument om een nieuw zelfbesef en bepaalde geschiedenis vorm te geven. Aantoonbaar is dat er gebeurtenissen worden genegeerd, andere worden opgeblazen en weer andere worden verzonnen. Gaandeweg wordt gepoogd om een alternatief te creëren voor de godsdienst van het Babylonische Rijk en een welomschreven eigen uniek geloofsgoed te preciseren met daarbij horende rituelen. Zo wordt een god gecreëerd die boven andere goden staat en teleurgesteld is in het volk waarmee hij een speciale band zou hebben, maar bereid is dit een nieuwe kans te geven.

Het boek is dus vanuit een diep insnijdende gemoedservaring voortgekomen en de uitkomst van een zoektocht naar een nieuwe toekomst en nationale identiteit. Toen de Perzische keizer Cyrus de joden in 539 v. Chr. verlof gaf om naar hun thuisland terug te keren, kreeg dit visioen aldaar en onder leiding van de door de Perzen aangestelde gouverneur Zerubbabel, de priester Ezra en de joodse wijnschenker aan het Perzische hof Nehemia, moeizaam vorm. Velen gaven er overigens de voorkeur aan om achter te blijven in het Perzische rijk of in Egypte en integreerden in die samenlevingen.

Hoe moeten we dus de beloften van een beloofd land en de rechten die fundamentalistische groepen in het jodendom en christendom daaraan ontlenen, worden verstaan? Mij dunkt slechts als oproep tot terugkeer aan de tweede en derde generatie van de Joodse ballingen in het Babylonische en daaropvolgende Perzische Rijk. Dat deze oproep in de vorm van een belofte aan Jahweh wordt toegeschreven, past geheel in het magisch-mythische wereldbeeld van die tijd. Binnen dat wereldbeeld is men ervan overtuigd is dat alles in handen van nationale goden ligt. Vrij nieuw is het idee dat deze god van de toenmalige Joden de goden van andere volkeren gebruikt om zijn doelstellingen te verwezenlijken (Psalm 82). Het is een van de elementen in het emergente ontstaan van een nieuwe godsdienstige en politieke filosofie, waarbinnen een enkele god andere goden aanstuurt. Deze filosofie is neergeschreven in wat Joden de Tenach noemen en is vormgegeven door een geïsoleerde en in gevangenschap levende geestelijke elite, aangevuld op details in latere eeuwen door volgelingen waarvan we de namen niet kennen. In deze (politieke) filosofie is de belofte van Jahweh een noodzakelijke bekrachtiging van de oproep terug te keren, ooit opgekomen in het brein van

een Schriftgeleerde aan het hof van Nebukadnezar, en daarna in de nieuwe politieke filosofie binnen het magische wereldbeeld, toegeschreven aan de tussenkomst van Jahweh zelf.

In onze tijd bepaalt en beoordeelt het Internationale Gerechtshof, ingesteld bij het Handvest van de Verenigde Naties de verhoudingen tussen en het gedrag van naties. Dat recht en de daarbij horende verplichtingen, gelden ook voor Israël. Er is geen enkele reden, ook geen ooit gedane 'beloften', om voor dit land een uitzondering te maken. Ons wereldbeeld is gemechaniseerd. De inhoud van het OT is dus achterhaald en op veel punten gewoonweg onwaar. Verwijzingen naar boven het universum staande krachten of machten snijden geen hout meer.

Maar bestand tegen elke vorm van historische kritiek blijft de indrukwekkende poging in dit oude boek gedaan om zin te zoeken in de ervaringen van alledag. Wat maakt het leven waardevol? Hoe ga ik om met lijden dat inherent aan het leven is? Hoe verhoud ik mij tot de medemens? Hoe houden wij een samenleving overeind? Voor ons in deze tijd kan dit boek dus nog wel een bron van betekenis en zin zijn in een betekenisloze wereld, dat is een wereld die onder het dictaat ligt van blinde fysische wetten en waar het recht van de sterkste nog vaak geldt. Precies op dit punt en alleen daar blijkt dit boek in onze tijd nog tot nadenken te kunnen stemmen en te kunnen inspireren. Maar dan dient het wel selectief te worden gelezen. Niet als geschiedenis- of biologieboek, noch als verzameling onwrikbare voorschriften voor het leven, maar als bron voor suggesties van persoonlijke zinverlening en goed en waardig samenleven.

Hoe verhouden wij ons, dit alles gezegd hebbende, als Dominicusgemeente, waar de bijbel een centrale plaats inneemt, tot de huidige situatie in Israël? Mijns inziens door wat daar gebeurt los te koppelen van de verhalen in het OT. Het internationaal recht dient op het doen en laten van dit land gewoon te worden toegepast, net zoals we dat ook doen ten aanzien van Rusland en Myanmar.

Maar het OT hoeft niet radicaal te worden afgeschreven. Binnen de Dominicus kan het nog gebruikt worden als bron van inspirerende overwegingen en vertellingen voor de inrichting van het persoonlijk en maatschappelijk leven. Het boek staat wat dit betreft op gelijke hoogte met veel poëzie en proza van hedendaagse schrijvers en dichters en liederen van songwriters. Ook kan worden geput uit teksten van andere wereldgodsdiensten. Samengevat pleit ik dus voor het volgende: laat uit dit boek de propaganda, het verzinsel en de retoriek weg, zet het op de seculiere plek die het verdient maar overweeg nog wel de aanwijzingen voor betekenis en zin in het licht van de huidige politieke verhoudingen. Een gesprek binnen onze kerkgemeenschap over een nadere toepassing van het hierboven gezegde voor de schriftlezing, rituelen en zang, zou ik toejuichen.

12. Bezinning op onze Bijbelse traditie in het licht van Gaza

Harmke de Kruijk- Boerma

Verwonderd ben ik en weet niet wat hier bedoeld wordt met bezinning op onze Bijbelse traditie ?, in het licht van Gaza ? Als eerste reactie denk ik aan het Gaza van vroeger, een stad die op de Filistijnen werd veroverd door de goddelijke kracht van de richter Simson, die we nu een terrorist zouden noemen. Het Gaza van nu is daarmee niet te vergelijken. Dat roept bij mij de vreselijke daden van Hamas op 7 oktober 2024 en de disproportionele reactie van Israël op, waardoor beide volken onder deze gewelddadige oorlog gebukt gaan.

Mijns inziens heeft het Joods fundamentalisme, dat aan Groot Israël denkt, de politiek van Israël gekaapt. Het zou kunnen dat Israël zichzelf hiermee in de afgrond stort.

Geboren in 1943, in de oorlog 'wil ik weten' en heeft het levenslot van Joden mijn aandacht. Op deze oorlog heb ik geen invloed, hooguit door in dialoog mee te praten en niet weg te kijken in de nu bestaande situatie, waarbij ik vooral aan de situatie in Nederland denk. Hoe gaan we om met **minderheden**, waarbij ik aan in Nederland wonende Joden denk?

Sinds 11 september 2001 merkten we aan moslimvrouwen in Alkmaar die we ondersteunden in de Nederlandse taal en zelfredzaamheid dat het Arabisch antisemitisme hier leeft. Dat is zorgelijk. Het boekje van Natascha van Weezel ' Hoe houd je je hart zacht ' een pleidooi voor het radicale midden, durft te kiezen voor nuance én vele andere boeken van Joodse vrouwen en mannen, hebben mij NU gestimuleerd 'mijn stem te laten horen '.

13. Vriendschap

Ingeborg de Lange

Vanaf mijn middelbare school heb ik een goede, fijne en heel creatieve vriendin. We hebben allebei ons examen gedaan in het vak tekenen en handvaardigheid, een bezigheid waar we dol gelukkig van worden. We hebben talloze vakanties gemaakt, gewandeld, gefietst en hebben heerlijke en rare avonturen beleefd, waar ik met veel verve en gebaren over kan vertellen. Altijd een groot succes als ik begin te vertellen. Onze fotoalbums puilen uit van hilarische kiekjes. We hebben allebei een dochter van dezelfde leeftijd, die ook nog eens leuk met elkaar kunnen opschieten. Allebei getrouwd met een eigenwijze man en wat bleek, deze twee eigengereide mannen kunnen het ook goed met elkaar vinden. Dus we doen veel en vaak iets samen.

Tot 7 oktober, de zwarte dag die niemand ooit meer zal vergeten. Ik was net als iedereen geschokt door wat er gebeurde. Wat ik niet wist was dat mijn relatie met mijn vriendin drastisch zou veranderen, onoverbrugbaar.

Ik was door mijn opvoeding al heel lang geïnteresseerd in een eerlijke oplossing voor het midden oosten conflict, dus mijn sympathie lag niet bij voorbaat bij Israël, zoals de rest van mijn zeer gelovige familieleden wel. Vrijwel meteen in de weken na de disproportionele acties van Israël, werd er een wake georganiseerd in de Dominicus. Omdat ik de afgelopen twee jaar steeds meer vertrouwd ben geworden met wakes en de kracht van het samen delen van je verdriet, stond ik meteen in de rij om te helpen om dit tot een succes te maken. Gewoon omdat ik niet anders kon en omdat ik zo overhoop lag met mijn heftige gevoelens over deze zaak. Ik heb nooit iets van de ernst van de doden en gijzelaars in Israël afgedaan. Het is erg, heel erg en dat blijft het.

Maar de weerzinwekkende reactie van de staat Israël, maakte mij zo kwaad, verdrietig, wanhopig en machteloos dat de pijn van hen bijna ondergesneeuwd raakte. Het ene leven leek zoveel meer waard dan het andere. Ik heb een warme band met mijn Arabische broeders en zusters omdat ik dagelijks met ze samenwerk, ook bij hen merkte ik ook die wanhoop en woede, wat mij sterkte in mijn gevoelens.

En nu mijn vriendin: ze was verbolgen over de wake…. Ik was verbijsterd. Ik begreep er niets van…. Ineens kwamen we erachter dat we lijnrecht tegenover elkaar stonden in dit verre conflict, wat nu zo dichtbij en onderhuids geworden was .We begrepen elkaar niet meer.

Tijdens een wandeling op een prachtige dag in de polder, waarbij we al een uur over oppervlakkigheden hadden gesproken, hield ik het niet meer. De pikzwarte olifant die tussen ons in liep, kon ik niet meer wegdenken. De waarheid ligt niet in het midden, er is te veel onrecht aan een kant aangedaan en inderdaad, ik kies een kant: ja,….. die van de Gazanen, Libanezen, Westbankers. Het gesprek werd heftig, onbegrijpelijker en we probeerden het nog te redden, maar het kwaad was al geschied, we hoorden elkaar niet meer.

Nu al een jaar verder, hebben we het weer en weer geprobeerd, ik heb serieus weer met een zacht hart geprobeerd te luisteren. Ik begrijp haar gewoon niet, de feiten kloppen niet, dus daarom vind ik het zo moeilijk om tot elkaar te komen. Wat nu?

Ze wil graag dat ik een boek lees. Ik heb beloofd dat te doen en daarna praten we verder. Het boek? *Wie over vrede spreekt, heeft moed.Nederlandse schrijvers over de oorlog in Israël en Gaza, uitgegeven door Prometheus.* We zullen het zien en als wij er geeneens uitkomen, dan zullen ze het ook niet in het Midden Oosten ooit eens worden.

Dus alleen al om het visioen van vrede, ben ik verplicht dit gesprek aan te gaan.

14. Golem of Avatar

Frederik Lobbrecht

In "Offence: the Jewish case"[1] haalt Brian Klug een BBC-nieuwskop uit 2009 aan: 'The people of Israel are voting for a new government'. '*The people of Israel*,- dat doet bij hem tenminste 3 bellen rinkelen, maar hij is een Engelsman, dus het zijn geen belletjes, maar kerkklokken (denk aan het Engelse 'Change ringing': het luiden van verschillend gestemde kerktorenbellen volgens vaste, maar wisselende patronen: LUID).
De eerste betekenis van 'het volk Israël' dat hij hoort is 'het samengeraapt zooitje stammen dat in de pagina's van de Hebreeuwse Schrift samenkomt en dat, in de Sinaï, een gedragscode aangereikt krijgt en zegt: Ja, wij nemen dit aan'. Het 'volk van Israël' *binnen* de tekst.

De tweede - die joden die deze Schrift door de tijd en over de aarde heen hebben gedragen en iedere keer dat ze in deze tekst keken zeiden- 'ja, dat zijn wij': Het 'volk van Israël' *buiten* de tekst.

En ten derde: een diverse bevolking – Joden, Moslims, Christenen en anderen – van een land in het Midden-Oosten grenzend aan de Middellandse zee – 'het volk' van 'Israël'. Ik vertaal vrij – maar de plaatsing van de aanhalingstekens is van de auteur en is belangrijk – ze markeren een verschil van tekst en staat. De BBC bedoelde natuurlijk het Israëlische electoraat – maar kan je werkelijk de Schrift buiten de deur houden?

Het Hebreeuws was een 'heilige' taal tot in de late negentiende, begin twintigste eeuw het 'heruitgevonden' werd als moderne taal – geseculariseerd en gemoderniseerd. In '*The Question of Zion*' citeert Jacqueline Rose Gershom Sholem's beroemde passage in zijn brief aan Franz Rosenzweig over zijn zorg van wat de zionistische beweging in gang zette: 'Ze denken dat ze van het Hebreeuws een seculiere taal hebben gemaakt, en de apocalyptische insteek onschadelijk hebben gemaakt. Maar ..elk woord uit deze schatkamer is tot barstens toe gevuld met explosieve betekenis.' De grens tussen seculier en heilig vervaagt. Brian Klug wijst o.a. op de Israëlische onafhankelijkheidsverklaring als een voorbeeld van een taal vol Bijbelse echo's – de stichting van Israël lijkt een bijna hemelse Verlossing - geen mensenwerk, geen menselijk stel instituties en afspraken.

Het woord 'Israël' doet in christelijke wereld misschien nog een Pavlovbelletje rinkelen – dat van de vervangingstheologie. 'Israël' was Gods uitverkoren volk – zo gaat het (het volk van Israël dat 'ja' zei hierboven – dus het 'volk van Israël' *binnen* de tekst) maar deze uitverkiezing is op de een of andere manier (er zijn meerdere varianten) overgegaan op de Christelijke kerk (welke? – daar zijn oorlogen over gevoerd). Maar het karakter van 'uitverkoren' zijn bleek in de geschiedenis zich niet te beperken tot een kerk - ook staten en volken konden aanspraak maken op de titel 'Israël' - een 'uitverkoren natie'. Wellicht is iets van het 'uitverkoren'-zijn terug te vinden in de gedachte van het 18-19^{e} -eeuwse nationalisme – de gedachte van een historische opdracht of betekenis van een volk of natie. Frankrijk, Duitsland, Engeland, de Verenigde Staten. Staten met een wereldmissie – ook de Nederlanden.
Die toe-eigening van de naam 'Israël' (*binnen* de tekst) was geen goed nieuws voor het volk van Israël *buiten* de tekst (en ook niet voor volkeren die duidelijk niet als uitverkoren gezien konden worden).

[1] Serie 'Manifesto's for the 21st century' Seagull 2009; er is ook een 'christian' en een 'muslim' case

Afgelopen oktober was ik met mijn moeder een paar dagen in Praag. Ooit een centrum van het Europees jodendom. De plaats waar de Maharal, Rabbi Jehoeda ben Löw begraven is, auteur van Gur Aryeh al haTora (een commentaar op Rashi's commentaar op de Torah, het wordt nog steeds bestudeerd), geleerde, kabbalist en volgens de legende schepper van een golem (niet de eerste, noch de laatste). We bezochten de Altneushul waar volgens de legende de resten van de golem nog op de zolder liggen. Een golem was een wezen gemaakt van klei en tot leven gewekt door incantaties, rituelen en heilige woorden – op zijn voorhoofd in de klei gekerfd, of op een briefje in zijn mond gestopt. Volgens een verhaal kan een golem tot leven gewekt worden door het woord 'Emet': ((Gods) trouw/ waarheid) in zijn voorhoofd te kerven. Wiste je dan de eerste letter (de Alef) uit dan bleef er 'Met' staan, 'Dood' en verviel de golem weer tot klei.

Er zijn heel veel legendes over golems en waarvoor ze werden gemaakt. Voor huishoudelijke taken, zo werd verteld over een 12e -eeuwse kabbalist, de afwas en de was. Er zijn verhalen over de kinderlijkheid van golems, de onhandigheid, Pinokkio-verhalen, over het verlangen menselijk te worden, en verhalen over het verzet van golems – stom en stil, door bv onvermoeibaar door te gaan met water putten tot er een overstroming volgt bv. Maar bijna altijd is er een duistere kant, een ondertoon van dreiging. Er kon altijd weer een edict van uitdrijving komen, een beschuldiging van een moord op een christenkind, een brandstichting, een pogrom. De golem was sterk. En hij beschermde soms op raadselachtige, soms op gewelddadige wijze, gedreven door de kracht van heilige woorden. Maar niet altijd.

Er loopt ook nog een Frankenstein-motief (of misschien moet je dat omkeren en Frankenstein een golem-motief noemen) door de verhalen: wat als de golem zich niet meer laat beteugelen, als de golem als je de Alef hebt uitgewist niet vergaat ? Wat als het geweld blijft? De golem is overal – tijdens ons bezoek rustten we een paar keer uit in café de Golem, waar wat schilderijen aan de wand hingen. 'Goh – wel een erg mannelijke interpretatie van de golem' opperde ik, in gesprek met de man die ons al de hele middag hielp aan koffie en nu heerlijke soep. 'Jazeker', was zijn opgeruimde antwoord 'het is ook een monster, hè!'

In 2014 verscheen van de Israëlische historicus Ilan Pappé het boek 'The Idea of Israel, a history of Power and Knowledge'. In een filmpje op Youtube legt hij de vraag die het boek probeert te beantwoorden zo uit: stel je woont in Luxemburg en op een dag komt er iemand je huis binnen die zegt dat 2000 jaar geleden zijn voorouders hier woonden en dat hij daarom graag de helft van je huis wilt hebben (en daar blijft het dan niet bij). Zou dat redelijk zijn? Toch lijkt het erop alsof dit voor velen in het geval van Israël wel redelijk is – hoe komt dat?

Het bestaan van de staat Israël staat buiten kijf. Maar een ethische, morele en politieke evaluatie is niet alleen mogelijk maar urgenter dan ooit schrijft Pappé in dit boek. En daarvoor is een geschiedenis van de idee van Israël nodig. Ilan Pappé behoort tot een groep historici die aan de hand van in de jaren tachtig en negentig nieuw geopende archieven de geschiedenis van de Israëlische onafhankelijkheidsoorlog van 1948 hebben herschreven en daarmee een heel ander verhaal over de stichting van de staat Israël - een kritiek op het tot dan toe heersende verhaal. Een idee heeft een verhaal nodig om verdedigd en uitgedragen te worden en er ontstonden nu meerdere verhalen. Waar in de jaren '50 in fotocampagnes herbebossing van land als het 'herwinnen' van het land Israël werd voorgesteld bleken die bossen nu verwoeste en uitgewiste Palestijnse dorpen en nederzettingen te bedekken – en de fotocampagnes bewijs van etnische zuivering.

Dit kritische 'post-zionistische' verhaal kreeg enige tijd de ruimte in Israël maar werd vanaf 2000 (Tweede Intifada) steeds meer gemarginaliseerd en verdrongen door het 'neo-Zionisme', waarin de historische gebeurtenissen die het post-zionisme onder de aandacht had gebracht niet meer ontkend werden, zoals eerder, maar juist als noodzakelijk erkend en soms zelf nauwelijks verholen gevierd. Ja, er was een etnische zuivering in 1948, de meerderheid van de Palestijnse bevolking werd door een terreurcampagne verjaagd, maar die was nodig voor het ontstaan van de staat Israël. Deze politieke en academische consensus in Israël, aldus Pappé, toont een land dat zich niet met zijn verleden, noch met de Palestijnen wil verzoenen, een land dat zo vol vertrouwen is dat het zijn politiek van etnische zuivering

en onteigening vol kan houden zolang er academici en politici zijn uit Westerse landen die aarzelen met dezelfde maten te meten als die ze landen uit de Arabische en moslimwereld opleggen. En het is gebleken dat ook genocide tot de mogelijkheden behoort.

Ilan Pappé is in dit boek somber over de mogelijkheid dat de ontwikkeling van Israël snel een andere kant uit gaat dan een steeds grotere onderdrukking en repressie van de Palestijnse bevolking – zolang Israël nog enig nut heeft in de internationale machtspolitiek, ondanks dat de morele positie van Israëls politiek onder steeds meer internationale publieke druk is komen te staan.

De Israëlische inzending voor de Biënnale van Venetië 2024 heeft haar deuren niet geopend omdat er geen vredesbestand tussen Israël en Hamas was vóór het einde – de voorwaarde van de curatoren en de kunstenaar om de deuren te openen.

Het was een tentoonstelling van Ruth Patir getiteld *(M)otherland*. Ruth Patir maakt videokunst. Er is een catalogus en er zijn kleine stukjes van haar werk te zien via internet: Een mooi voorbeeld is het werk '6000 Years of Art in the Land of Israel Hitting On Me', waarin ze de afbeeldingen in het boek '6000 years etc', een ideaal Bar/Bat Mitzva geschenk in Israël, animeert. Al de figuren uit het boek – mannen – sissen, fluiten, klikken, likken, knipogen – in eerste instantie een heel grappig, maar hoe langer hoe verontrustender vertoon. Naast mannenlijkheid/vrouwelijkheid raakt Ruth Patir hier ook aan het gebruik van de archeologie om een claim te leggen op het land.

In andere werken gebruikt zij met een full-body-suit geanimeerde Judese pilaarfigurines. Deze terracotta beeldjes komen uit de periode tussen 800 – 600 BCE – het zijn vrouwelijk beeldjes, met een pilaar als lichaam, prominente borsten, de armen gevouwen, en sommigen met een gedetailleerd hoofd, anderen meer schematisch. De beeldjes stammen uit dezelfde tijd dat de Yahwistische religie gecentraliseerd werd rond Jerusalem: de Heer alleen. Deze beelden zijn getuigen van een ander verhaal dan wat in de Schrift gestalte heeft gekregen.

Er zijn honderden van deze beeldjes, heel, of gebroken, in scherven en stukken in de lades van Israëlische musea. Voor het werk 'Keening' (Bewenen) heeft Ruth Patir deze beelden geanimeerd en laat ze hen in een protestmars naar aanleiding van de aanval van Hamas en de daaropvolgende vernietiging van Gaza door een moderne Israëlische stad lopen. Rode klei die treurt - de aarde, het land zelf dat schreeuwt, huilt, protesteert. En anderen kijken, maken filmpjes met hun mobiele telefoon.

Hoe horen we de stemmen van hen die monddood gemaakt zijn, die onaanraakbaar gemaakt zijn? Die gebroken en verdwenen zijn. Hoe verzetten we ons tegen ons eigen geweld? Hoe laten we meer verhalen toe, meer visies, meer mogelijkheden om naar elkaar en de aarde te horen en te kijken. Om hier te zijn? Hoe zoeken we vrede en rechtvaardigheid?

15. De strijd om het verhaal

Eva Martens

We leven voor het eerst in de geschiedenis in een tijd waarin we voortdurend getuige kunnen zijn van de oorlog. Een tijd waarin we niet alleen overspoeld worden met nieuws, maar ons ook steeds moeten afvragen of het nieuws dat we zien het relevante verhaal is, waar is, en welke agenda het dient. Deze ontwikkelingen vragen iets nieuws van ons als kerk en brengen nieuwe verantwoordelijkheden met zich mee, wij zijn namelijk ook dragers en uitdragers van verhalen.

Dat maakt me als prediker soms kleinmoedig; het is veiliger om de spannende passages uit de bijbel te vermijden. En het is gemakkelijker de eeuwenoude teksten te relateren aan het kleine verhaal, dat ik zelf ken dan me te wagen in het oerwoud van verhalen over oorlogen. Niet dat dat altijd verkeerd is; dagelijks leed en vreugd van dichterbij mag er ook zijn. Maar er zit een gevaar in natuurlijk. De overvloed aan verhalen kan ons ook blind en ongevoelig maken voor het grote onrecht dat zich voltrekt; een genocide.

Ik voel die nervositeit ook in onze gemeenschap. Het leverde veel onrust op toen we op initiatief van Janneke Stegeman overwogen een wake voor Gaza te organiseren, om de namen te noemen van slachtoffers. Om hun verhaal in het licht te zetten. Past dit bij ons? Kunnen we de veiligheid garanderen? Is het te politiek? Vragen die rondgingen in de kringen die moesten beslissen. Gelukkig verlamden ze ons uiteindelijk niet. Ik denk dat die wake een voorbeeld was van hoe we op een relevante en aan de traditie getrouwe manier recht doen aan onze roeping als kerk. Inclusief de fouten die we maken op deze weg.

De bijbel bevat geen neutrale verhalen over Israël, zoveel mag duidelijk zijn. Neutrale verhalen bestaan trouwens ook niet. Ze gaan pas werken, met de Geest, *in ons* wanneer we met het schurende in gesprek gaan. Volwassen worden als traditie houdt volgens mij in dat we de met dezelfde, of liever nog grotere, gevoeligheid voor macht, waarheid en het ongezegde de Bijbel lezen als we dat (zouden moeten) doen bij mediaberichten.

Als kerk willen we naast actueel ook trouw zijn aan een waarheidsbegrip dat voorbijgaat aan meer en minder gefundeerde uitspraken gelijkstellen als ‘ook maar een mening’. Dat wordt ook weerspiegeld in de bijbel. Dat wil niet zeggen dat elke waarheid verkondigd in de Bijbel eeuwigheidswaarde heeft, zo staan we er al decennialang in.

Soms slaagt een beeld er eerder in om een universele taal te spreken door de tijden heen, een verhaal waarin wij onszelf herkennen. Ik moet denken aan het beeld uit Gaza van de vrouw in de blauwe jurk met okergele hoofddoek die het kind in de witte lijkzak omhelst: Inas Abu Maamar, met haar nichtje Saly. Een beeld dat wordt weerspiegeld in afbeeldingen op onze muren, een verhaal over leven in Gaza. Een overwinning op het tot dan toe dominante Israëlische verhaal dat slechts een ander verhaal naast zich duldt. Janneke koos het als beeld voor de Goede Week. Zonder de traditie zou dit beeld niet zo kunnen spreken en andersom zou de traditie niet spreken als we dit soort beelden er niet in zouden betrekken.

Groeien gaat gepaard met pijn. Bijvoorbeeld de pijn van in te zien van het leed dat ook onze eigen traditie heeft gebracht. Dat geldt natuurlijk evenzeer voor antisemitisme dat in Nederland vandaag een veel minder zichtbaar verhaal vormt. Daarvoor hebben we de verhalen in de Bijbelse ‘wijdsheid’ nodig. Om ons aan te schuren, om ons in te weerspiegelen en om ons voor te schamen.

16. De staat Israël: een theologische graat in de keel?

Eric Ottenheijm, Henk Scholder, Niek de Wilde en Jowien van der Zaag

Oproep

Welke betekenis heeft de situatie in Gaza voor de viering, taal en uitleg van de Bijbel in de Dominicus? Deze oproep weerspiegelt wat er het afgelopen jaar in de Dominicus gaande is: "Een kerk – zeker de Dominicus, die is verbonden met de traditie van bevrijdingstheologie – hoort in de wereld te staan.” Vanuit deze traditie van bevrijdingstheologie is er solidariteit met Gaza en de Palestijnen, het ‘onderdrukte volk’ dat strijdt voor bevrijding uit de onderdrukking door Israël.
Daarom bestaat er veel moeite met de Bijbelse uitleg omdat Israël in de Bijbel ‘model staat voor de bevrijding’. Israël is de theologische graat in onze keel bij ‘onze bezinning op de Bijbelse traditie’: “Hoe gaan we daarmee om? Hoe verhouden we ons – religieus bezinnend – tot deze situatie?” Een situatie “waarin we

te maken hebben met de politieke realiteit van de staat Israël, die – te midden van extreem militair geweld en vele slachtoffers, zich voordoet als voortzetting van het Bijbelse Israël?"

In deze bijdrage doen wij een stap terug. We hebben voor onszelf de vraag geformuleerd: 'Hoe verhouden wij ons – religieus bezinnend – tot Israël; Bijbels en als staat?' Voordat wij op die vraag ingaan gaan we kort in op de complexiteit van het "in de wereld staan".

Israël en Palestina

Bijna alle woorden die over Israël en Palestina gesproken en geschreven worden zijn, na de aanslag van de terroristen van Hamas op Israël op 7 oktober 2023, en de daarop volgende oorlog tussen Hamas in Gaza en Israël – en inmiddels ook met Hezbollah in Libanon – 'toxic' geworden. Bovenstaande formulering laat dat al zien. Allereerst voor de direct betrokkenen: Israëli's en Palestijnen. Israël 'bestaat niet' in de ogen van 'de Palestijnen' en wordt daarom niet in de mond genomen. Joden én Israëli's zijn zionisten. Heel het land 'from the river to the sea' behoort als Palestina aan Palestijnen. Omgekeerd bestaan Palestina en Palestijnen niet in de ogen van (extreem)rechtse Israëli's. Palestijnen worden ook nu nog heel vaak Arabieren genoemd. En het hele land, inclusief de bezette gebieden in 1967, is het Bijbelse kernland Israël.
De 'aanslag van de terroristen van Hamas', in de ogen van Israëli's, was, in de ogen van veel Palestijnen geen aanslag, maar een verzetsdaad, als gevolg van de meer dan 75-jarige bezetting. De daaropvolgende 'oorlog tussen Israël en Hamas' wordt in de ogen van veel Israëli's gevoerd om de terroristen van Hamas te verslaan, een einde te maken aan de bommen op Israël, en het bevrijden van de gegijzelden van 7 oktober 2023. In de ogen van pro-Palestijnse activisten aan de academies in het westen betreft de reactie van Israël een systematische uitroeiing of genocide van het Palestijnse volk.
Deze totaal diametraal tegenover elkaar staande zienswijzen worden door beide partijen historisch 'verklaard'. Het uitroepen van de staat Israël in 1948 op basis van UN resolutie 181 is voor Israëli's legitiem om voor Joden een veilig thuis te bieden. Voor Palestijnen is dit de Nakba, de catastrofe. Israël is een, vanwege een 'schuld van het Westen', toegelaten koloniale bezetter van Palestina. Honderdduizenden Palestijnen zijn verdreven en zijn sinds de stichting van de staat tot tweederangs burgers gedegradeerd. Israël hanteert een politiek van Apartheid. Zeker ook in de in 1967 veroverde bezette gebieden.
De 'veiligheidsmuur' die Israël na de tweede Intifada – Palestijnse opstand – in 2002 heeft gebouwd om een einde te maken aan de vele terroristische aanslagen op hun burgers in de jaren van de Intifada's is voor Palestijnen een 'Apartheidsmuur' die hun bewegingsvrijheid in hun eigen land bijna onmogelijk maakt. En de vrijwel hermetische blokkade die Israël, na de terugtrekking van Israël uit Gaza in 2005, om Gaza heeft opgericht, heeft van Gaza een gevangenis gemaakt. Taal is in al deze duidingen een spiegel van een ideologische lens op een generaties omvattend conflict en bijbehorende transgenerationele trauma's. Hoe daar mee om te gaan als je zelf niet direct partij bent?

Impact

Laat er geen misverstand over bestaan: wat deze (extreem)rechtse regering van Israël in deze oorlog in Gaza, en nu ook in Libanon, doet, is verschrikkelijk. En de misdaden die de kolonisten in de bezette Westbank, gesteund door deze Israëlische regering, uitrichten, zijn ook verschrikkelijk. In Israël wordt wekelijks op grote schaal gedemonstreerd tegen de regering van Netanyahu vanwege de wijze waarop deze oorlog wordt gevoerd en vanwege het niet terugbrengen van de gegijzelden. Evenzeer is wat Hamas en Hezbollah doen verschrikkelijk. Met het onverminderd blijven afvuren van raketten op Israël; het niet vrijlaten van de gegijzelden op 7 oktober 2023 en het opereren vanuit ondergrondse gangen onder woongebieden en vanuit woonwijken, terroriseert Hamas ook de eigen bevolking. Wat in de activistische omarming van deze groeperingen als 'verzetsbeweging' niet wordt erkend is dat ze hun bestaansrecht puur ontlenen aan een theologische ideologie die het bestaan van een Joodse staat onverenigbaar acht met de islamitische Waqf. Hoe zouden wij het vinden als een buurstaat een beweging huisvest die de Nederlandse staat wil vernietigen en daar ook naar handelt?

Hoe beknopt en onvolledig bovenstaande beschrijving van de huidige situatie ook is, er is nog een ander aspect dat niet onbelicht mag blijven: anders dan bij heel veel andere conflicten en oorlogen waarbij nog veel meer doden vallen, heeft deze oorlog mondiaal een grote impact. Ook hier. Pro-Palestina-protesten op universiteiten en in de steden gaan vaak gepaard met geweld. Ook verbaal. En hebben vaak een sterk anti-Israël-karakter. Maar het gaat verder: door het niet te zien als een strijd tegen de staat Israël, maar als een strijd tegen zionisten, is het een strijd geworden tegen Joden, waar ook ter wereld. Vaak met antisemitische uitspraken en leuzen. Dat het antisemitisme schrikbarend toeneemt is enkel te verklaren uit het feit dat het antisemitisme nooit verdwenen is. Wat lang een taboe was, is nu, als legitiem beschouwde reactie op de oorlog in Gaza, weer salonfähig geworden.

Religieus bezinnen op Israël

Terug naar de voor ons als geloofsgemeenschap belanghebbende vraag: 'Hoe verhouden wij ons – religieus bezinnend – tot Israël; Bijbels en als staat?'

Laten we allereerst niet vergeten dat er een interpretatie van christendom bestond dat zich geheel los zong van Bijbelse referenties: binnen gnostische stromingen wiste men iedere Bijbelse en Joodse couleur van Jezus en zijn beweging uit ten gunste van een universele verlossingsleer. Frappant genoeg ging het 'orthodoxe' verzet daartegen eveneens gepaard met het ontkennen van Joods voortbestaan. De onmogelijkheid om een Joodse staat te erkennen is dan ook geen noviteit van politieke islam: het einde van de Joodse politeia (dat wil zeggen: politieke zelfstandigheid) na de verwoesting van de Tempel (70 n. Chr.) en de Bar Kochba opstand in de tweede eeuw, vormde in twintig eeuwen christelijke theologie hét bewijs voor het christendom als vervanging van dat jodendom. Christelijke visies op het Land Israël verschijnen historisch dan ook in twee modellen. Binnen het memoria model (m.n. in de katholieke traditie) is het Land Israël, het Heilige Land in katholiek discours, het decor van de Bijbelse herinnering. Een ruimte waarin pelgrims, toeristen en Bijbels geïnspireerde archeologen op zoek gaan naar David, Salomon, Elija of de historische Jezus. En binnen het eschatologisch model (m.n. in de protestantse traditie, bijv. Christenen voor Israël) vormt het Land het decor van christelijk chiliasme; de eindtijd gedachte waarin de wederkomst van Christus zal plaatsvinden. En waarbij de bekering van Joden tot de christelijke kerk de opmaat is naar de voltooiing van de geschiedenis.

Eeuwenlang fungeerde de Joodse diaspora zo als zichtbaar bewijs van het christelijke gelijk en het Joods ongelijk. In de parabel van de wijngaardeniers (Matt 21:33-46; Mc 12:1-12; Luc 20:9-19) zag de theologie het 'Koninkrijk van God' niet meer als behorend tot het Jodendom (synagoge), maar als behorend tot het christendom (kerk). De impact van deze uitleg blijkt ook nu nog steeds taai.

Het uitroepen van de Joodse staat Israël was een onmiskenbare omkering van deze klassieke vervangingstheologie. Zowel in de katholieke als de protestantse kerk worstelde men hiermee. De conciliaire theologie van Nostra Aetate (1965) doorbrak deze substitutietheologie met haar erkenning van Gods blijvende trouw aan het Verbond met de aartsvaderen, te weten het Bijbels-Joodse Israël, en met een beroep op Romeinen 11:25. Dat het nog langer zou duren voor men kwam tot erkenning van de staat Israël (1994) is in het licht van het voorafgaande geen toeval. De protestantse kerk kwam tot de formulering 'onopgeefbare verbondenheid met Israël' en worstelt eveneens met de betekenis daarvan.

Beide 'leerstukken' losten en lossen 'het probleem van de staat Israël' niet op. Immers, een staat, en dat geldt voor Israël net zo als voor Nederland, kan nimmer een vervulling zijn van een theologische realiteit. Een staat is een moderne constellatie die voor theologie nieuwe vragen oproept, en waartoe ze zich heeft te verhouden. Maar deel van de verwarring rond de politiek van de staat Israël is dat ze blijft fungeren als ankerpunt voor politieke en religieuze visies, of die nu christelijk of seculier zijn. Wij denken onszelf in en via de Joodse staat.

Wij stellen dan ook voor om die verknoping te doorbreken en de Joodse staat niet vanuit een christelijke theologie te denken: de staat Israël heeft geen theologische legitimiteit nodig van christenen, ze is er ondanks christelijke theologie gekomen en zal ondanks christelijke theologie blijven bestaan. Joods politieke zelfstandigheid sinds 1948 is om die reden, juist omdat het zich buiten christelijk theologische legitimatie voltrekt, belangrijk. Het stelt vragen aan het politieke denken, zeker waar het zich wil bewegen in

bevrijdingstheologie. Die loopt het risico oude vervangingstheologie van stal te halen waar ze de politieke legitimiteit van een Joodse staat ter discussie gaat stellen. De betekenis van de Joodse staat is daarmee niet de vervulling van Bijbelse beloften maar de realisatie van Joods nationaal zelfbeschikkingsrecht, 'for better or for worse'. Hoe Joden dat nationalisme vorm geven, binnen de contouren van internationaal recht en politiek, is hún zaak. Niet de onze. Sinds 1948 bewegen Joden, zowel in Israël als in de Diaspora, van zionistische en anti-zionistische snit, zich niet meer binnen een christelijk of post-christelijk discours waarin politiek bestaan aan theologische voorwaarden is gesteld.
Het Land Israël in de Bijbelse traditie dient daarbij theologisch onderscheiden te worden van de reëel bestaande Joodse staat Israël om te voorkomen dat de Joodse staat een speelbal is voor christelijke of seculiere agenda's. Staatsvorming is een historisch contingente vorm, geen theologisch gelegitimeerde zijnswijze.
Onze (theologische) opgave is om in relatie tot het bovenstaande positief na te blijven denken en om ons in positieve zin te verhouden tot het jodendom waaruit het christendom voortkomt. Dat daarbij de Joodse staat deel uitmaakt van die identiteit is evident.

Bede
Bovenstaande bezinning over 'de betekenis van het Israël, Bijbels en als staat' voor onze christelijke theologie en kerk houdt niet in dat wij – als geloofsgemeenschap – niets meer mogen of kunnen zeggen over het conflict en de oorlog tussen Israël en Hamas en Hezbollah. Het leed en de onrechtvaardigheid is ongekend groot en niet te bevatten. Aan beide zijden. Dat mag en moet benoemd worden. Vereist is empathie, en wel in haar meest radicale vorm. Daarbij helpt het om bij onze religieuze bezinning onderscheid te maken tussen de theologische duiding van het Land Israël in de Bijbelse traditie en de reëel bestaande Joodse staat Israël.

17. Bijdrage aan de bezinning

Tom Poelsma

1. Ooit vond ik in een vakantiehuisje de Grunneger Biebel, de Groningse vertaling van de Bijbel. Het dialect kennend, hoor ik hoe Genesis 1 klinkt:

In het begun het God hemel en eerde schoapen. Eerde was onlaand en 't duustern lag over oervloud en Gaist van God zweefde over het wotter.
Vooral het woord *onlaand* is blijven hangen; als een groninger het zegt, hoor je hoe lang 2 *aa's* klinken, alsof er nooit een eind aan komt. Zo heten dus plaatsen -waar ter wereld ook- vol duister, chaos, vernietiging, ontwrichting en ga zo maar door. Maar met die klank van het onlaand nog in mijn oren, hoor ik in dezelfde zin zoiets ongrijpbaars als *Gaist van God* die in dat duister aanwezig is. Die Geest die in dat verhaal maakt dat onlaand, laand wordt – waar ter wereld ook.

2. De Dominicus is voor mij zo'n plaats waar dit keer op keer wordt beleefd: sprekend, zingend. Waar letterlijk vanuit het midden, als hart van de gemeente én omringd door de gemeente, voorgangers en koor het levende van die Geest laten horen. En je uitnodigen om je te openen en die Geest binnen te laten. Die Geest als de altijd ergens aanwezige mogelijkheid om scheppend te zijn, ook in duisternis – los van tijd en waar je ook bent. Een voortdurende herinnering vol van toekomst, inspiratie en hoop – nu.

3. De Dominicus is voor mij ook de plaats die laat zien dat de traditie waarin de Bijbel staat verder reikt dan de joods-christelijke. En die laat zien hoe de Bijbel de deur opent naar de wereld. Zoals in het 'Nije testement' (grunneger vertaling) het verhaal over de wijzen die de wijsheid van de Geest laat zien. Die hen aanzet om, geleid door enkel een ster, op pad te gaan. Zonder zekerheden of controle en zonder zich iets van die Geest te kunnen toe-eigenen. Hoe zij

zo gaandeweg hun eigen weerklank ontdekken. En met de gave van die weerklank op een ander pad komen om naar hun land terug te keren: En omdat ze in n dreum deur God woarschaauwd wazzen nait weer noar Herodes tou te goan, gingen ze n aander pad laans noar heur laand tou.

4. 'Jij nog naamloze adem ons open – naar een aanschijn der aarde vernieuwend'. Dát verlangen is in de stem van voorgangers en in het zingen hoorbaar. En geeft stem aan de hoop dat onlaand, laand wordt. Zonder zekerheid, controle of je iets toe-eigenend kun je daarmee op weg. En misschien iets van het wonder van de Geest ontdekken in wat de mysticus Kabir over God zegt: *Ik ben noch in de tempel, noch in de moskee,noch in de Kaaba, noch op de Kailash,noch in riten en ceremonieën -God is de adem van alle adem.*

Ik hoop dat in de Dominicus verhalen en liederen over het levende van de Geest zullen blijven klinken. En de belofte van het kunnen scheppen er zal resoneren: onlaand dat laand wordt - waar ter wereld ook.

18. Bijdrage aan de bezinning

Gerhard Scholte

"De regelmatige confrontatie met nieuws uit Israël en Palestina, weegt niet zelden zwaar op de depri-kant van mijn gemoed. Ik zal zeker niet de enige zijn. Er gaat tegenwoordig geen dag voorbij of in allerlei (sociale) media wordt weer melding gemaakt van schending van mensenrechten." In dit artikel, een samenvatting van een overweging[1] die hij eerder hield in de Dominicus in Amsterdam, wil Gerhard Scholte inzoomen op het Bijbelse verhaal van Vader Abraham en zijn kinderen. "Geen beloofd land zonder sociale gerechtigheid."

De hele crisis rondom Gaza en de Westelijke Jordaanoever vindt in het verhaal van Abraham een van de voornaamste argumenten: namelijk dat het land Israël ooit door God zelf is beloofd aan de 'aartsvader van de Joden' Abraham. Zelfs het onrecht jegens de Palestijnse inwoners van Gaza en de Westoever wordt daarmee gerechtvaardigd of minstens vergoelijkt: God zelf gaf het land aan de Joden, het ware nageslacht van Vader Abraham! Wat ik citeer, is helaas exemplarisch voor het gemak waarmee vele mensen van de kerk volautomatisch de kant kiezen van Israël tegenover de Palestijnen

Die gedachte dat de Joden een uniek recht hebben op het Land, als enige ware erfgenamen van Abraham, kwam ik onlangs weer tegen in het nieuwe boek van de Palestijnse christentheoloog Mitri Raheb, *Decolonizing Palestine* (Orbis Books, 2023). Raheb schrijft:

Ik nam als bijna dertigjarige deel aan een lezingenserie aan de Hebreeuwse Universiteit in Jeruzalem. Dat was eind jaren tachtig. Ik was een van de sprekers. Na afloop van mijn bijdrage betrokken we de studenten in een dialoog met de focus op Christelijke theologie in een Palestijnse context. Aanwezig was ook een Duitse hoogleraar Systematische theologie, de bekende Friedrich W. Marquardt, die naar voren kwam en mij voor het front van alle studenten toesprak: Geachte Mitri Raheb, u staat God in de weg…! En hij vervolgde: Als ik u was, zou ik mijn koffers pakken en emigreren. En dit land aan zijn rechtmatige eigenaren, de Joden, overlaten." (Vrije weergave van mij, citaat op pagina 29).

Mitri Raheb

Het citaat is helaas exemplarisch voor het gemak waarmee vele mensen van de kerk, ja veel van mijn eigen collega's, volautomatisch de kant kiezen van Israël tegenover de Palestijnen in de huidige wrede wrange crisis. In het voorbeeld van Mitri Raheb, is dat uitermate schrijnend. Hoe Marquardt, de beroemde Duitse theoloog, de toen 28-jarige Raheb op autoritaire wijze toevoegt: *'Meneer Raheb, u staat de God van de Bijbel in de weg! Ik zou maar emigreren als ik u was.'* Hoe vernederend moet dat zijn geweest voor de jonge Raheb.

En dan te weten dat de familie van Mitri Raheb al eeuwenlang in de buurt van Bethlehem woont, op de huidige Westelijke Jordaanoever, een eeuwenoude familie van Christenen welteverstaan. Raheb is dus een Arabisch Palestijns Christen. Dat blijkt een verwarrende woordcombinatie: als hij zich voorstelde tijdens een theologische conferentie in het Westen of de VS, kreeg Raheb nogal eens de vraag gesteld: Oh u bent christen… Maar u bent toch Arabier?! Wanneer bent u dan bekeerd?

Maar om welk land gaat het precies? Gaat het echt exclusief en alleen om Israël?

De vooronderstelling was kennelijk dat hij als Arabier wel een moslimachtergrond zou hebben. Maar het Arabische christendom is geen recente uitvinding. In feite was het Arabische christendom er eerder dan de Islam (ontstaan begin zevende eeuw!). Maar ook daarvoor al waren er Arabische christenen aanwezig in het Midden-Oosten. En die kenden waarschijnlijk weer diepe verwantschap met de bewoners in het land ten tijde van Jezus zelf.

Bij de bewering dat de Joden en alleen de Joden recht hebben op het land van Israel, zijn al vaak grote vraagtekens gezet. Niet in de laatste plaats door Joden zelf. En overigens ook door tal van Bijbelschrijvers. En juist daarop wil ik nu de schijnwerper zetten. Ik schets met een aantal teksten[2] een hoofdlijn van de bijbelse betekenis van het Verbond dat God met Abraham sloot. Wat is het doel en wat is de inhoud van het verbond, en hoe krijg je deel aan dat verbond? Hoe word je een 'kind' van dat verbond, zoals het heet.

We weten uit de bredere Abrahamverhalen dat hij zich uit de natuurlijke verbanden van zijn leven wist los geroepen. "Ga op weg naar het Land dat ik je zal laten zien! Weg uit je Moederland, weg uit je Vaderhuis, weg uit de vertrouwde verbanden van je familie en je cultuur, en ga op weg naar 'het land dat ik je zal laten zien'. Het land van Gods visie, Gods visioen."

En daarover gaat dan het verbond van God met Abraham: Als jij op mij vertrouwt, zal ik je dat bewoonbare, beloofde land binnenleiden. Jij zult iedereen om je heen zegenen met dat visioen.

Maar om welk land gaat het precies? Gaat het echt exclusief en alleen om Israël? Of is de conclusie veeleer gerechtvaardigd dat Abraham tot een zegen zal zijn voor heel de aarde. En is de aarde dus dat land van belofte. Gelijk aan het Koninkrijk Gods in het Nieuwe Testament. Het is immers Abrahams bestemming dat in hem álle volken van de héle aarde zullen worden gezegend.

Dan de inhoud. Bij de profeet Jeremia krijgen we helder zicht op de inhoud van het verbond. Wat wordt er van de verbondspartners gevraagd? Ik citeer Jeremia: Huis van Israël, huis van Juda, verbreek mijn verbond met jullie vaderen niet. Maak het weer goed, door metterdaad recht te doen tussen een mens en zijn naaste. Door te stoppen met het onderdrukken van de vreemdeling en vluchteling, Door wees en weduwe, door de zwaksten in jullie midden te beschermen! Dan, ja dán zal ik jullie gerust laten wonen op deze plaats, op het stuk van de aarde dat ik jullie geven zal.

Geen beloofd land zonder sociale gerechtigheid

Concreter kun je niet omschrijven wat het Abrahamitisch verbond inhoudt. Het gaat om sociale gerechtigheid die kiest voor de verpauperde en kansloze mensen in het eigen land. Geen beloofd land zonder sociale gerechtigheid.

Ook in Mattheus komt dat verwijt ter sprake. Johannes de Doper verwijt zijn gesprekspartners dat ze 'zonder vruchten' die inhoud van het verbond der vaderen waren vergeten. En dat ze desondanks beweren dat ze vanzelfsprekend Abrahams kinderen zijn. *Ha*, klinkt spottend zijn antwoord: *God kan zich uit deze stenen nog makkelijker kinderen van Abraham maken dan van jullie!* En hij vergelijkt hen met vruchtbomen die geen vrucht meer dragen en omgehakt kunnen worden. Vruchtbomen zijn dé symbolen van een leefbare aarde.

Noem ik tenslotte ook Jezus. Laat ik gewoon zijn mission statement eens voorlezen, die hij ontleende aan de profeet Jesaja (maar het had net zo goed Jeremia kunnen zijn): De Geest van de LEVENDE is op mij, want hij heeft mij gezalfd om goed nieuws aan de armen aan te brengen, hij heeft mij uitgezonden om bevrijding aan te zeggen aan gevangenen en aan blinden nieuw gezicht, om verdrukten uit de slavernij te bevrijden.

En dat lijkt weer sprekend op wat hij nog later te berde bracht: Dat, wat je aan de minsten van de mensen hebt gedaan, heb je aan mij gedaan. Ik was hongerig en je gaf me te eten, dorstig en je gaf me te drinken, ziek en je hebt me verzorgd, in het gevang en je hebt me bezocht.

Dat alles is geen toevalligheid. Dat precies is de inhoud van het aloude verbond tussen Abraham en God.

Nog even terug naar de Joodse claim op het land, 'want zij zijn afstammelingen van Abraham en dus rechtens erfgenamen, eigenaren.' Laat ik het nu even heel scherp zeggen: Bijbels gezien geeft het Joodse DNA, de bloedverwantschap met Abraham, geen enkel recht op het land!

Er is een veelbetekenend woord in het eerste hoofdstuk van het Johannes-evangelie: daar is sprake van 'Gods kinderen' – kinderen van het verbond – dat zijn zij 'die niet uit bloed worden geboren'. Letterlijk staat er: Ze worden niet *uit bloedlijnen* geboren. Je hele genealogie of stamboom doet er voor God niet toe! Ook de Joodse genealogie niet. Holocaust-overlever Hayo Meyer (1924-2014) zei het zo: "Ben ik uit Duitsland verdreven om hun 'Blut und Boden'-racisme, kom ik verdorie in Israël, waar eenzelfde theorie van Blut und Boden een rol moet gaan spelen?! Dat nooit! Dat nooit weer!"

Wat zou je van christelijke oecumenische gemeenschappen kunnen vragen, als bondgenoten in het aloude Abrahamitische Verbond? Dankzij Jezus zijn ook christenen immers Kinderen van Abraham, samen met de Joden en de Moslims. Ik noem drie punten.

Omdat het in Abrahams Verbond om gerechtigheid gaat, zullen wij alles eraan doen om het Internationale Recht te bevorderen en te steunen

Ten eerste: omdat het in Abrahams Verbond om *gerechtigheid* gaat, zullen wij alles eraan doen om het Internationale Recht te bevorderen en te steunen. Mensenrechten zijn een speerpunt in ons midden. Daarom nemen we uitspraken van het Internationale Hof van Justitie, uitermate serieus, en weigeren we ons te scharen achter hen die dat Hof niet serieus nemen. En hiermee samenhangend: de meest verschrikkelijke beelden die we met regelmaat vanuit Gaza te zien krijgen, zetten ons ertoe aan precies te willen weten wat er aan de inktzwarte zevende oktober vooraf is gegaan. We willen leren van historici aan Palestijnse kant, en aan Israëlische kant, wat daarvóór is gebeurd, wat de aanleiding ertoe gaf.

Ten tweede: omdat Abrahams Verbond om *barmhartigheid* gaat, kennen we deernis met het huidige Israël: Hoe zouden wij niet (h)erkennen de grote angsten die vanuit de oude trauma's zijn opgekomen na de eeuwenlange vervolgingen en het laatst vanuit de vernietiging van Joden in de Holocaust. En we delen van harte de hoop op de bevrijding van gegijzelde kinderen en ouders en broers en zussen. Maar met vele overlevenden van de vernietigingskampen weigeren we om anderen de vernedering, vervolging en gewelddadigheden aan te doen, die de Joden is aangedaan.

Ten derde: omdat Abrahams Verbond om *liefde en verzoening* gaat, steunen we alle groepen die de vrede en samenwerking in gelijkwaardigheid zoeken binnen het ene land van de Rivier tot aan de Middellandse Zee. En ook in ons midden.

Originele tekst: https://www.nieuwwij.nl/opinie/israel-palestina-en-het-verbond-van-abrahams-kinderen/

19. Bijdrage aan een bezinning op onze Bijbelse traditie in het licht van Gaza

Gerrit Sepers

Ik ben erg blij met dit initiatief. Als er in de titel gesproken wordt over onze Bijbeltraditie stel ik voor mijzelf vast dat slechts een enkele Voorganger een meer Joodse interpretatie van Bijbelteksten laat zien. Waarom vind ik dat zo belangrijk? Omdat het merendeel van de teksten in de Bijbel Joodse geschriften zijn. Dus ook het Nieuwe Testament (NT). Wij zouden dus meer met Joodse ogen en oren de teksten moeten verstaan. Heel recent heeft het Nederlandse Bijbelgenootschap een uitgave verzorgd van het NT op basis van de NBV21 met Joodse toelichtingen. Een prachtig initiatief om ons inzicht in de betekenis van de teksten te vergroten. Dat betekent dat in een aantal gevallen de Christelijke uitlegtraditie in een ander daglicht komt te staan. Helaas zijn er namelijk in het NT vele anti-judaïsche teksten te vinden. De Joden werden traditioneel gezien als een verdoemd volk van 'Godsmoordenaars'. Gelukkig is dat door de kerk van Rome in de zestiger jaren van de vorige eeuw rechtgezet in de verklaring van "Nostra Ætate" [i].

Maar wat is er nadien aan gedaan om deze eeuwenoude diep vernederende en onware beschuldiging in de christelijke gemeenten in stad en land te herroepen? Is er een beweging op gang gekomen om Joden als broeders en zusters te zien, die hun eigen godsdienstige overtuigingen mogen leven? Ruimte krijgen om te leven wie zij zijn? Zonder dat zij ongevraagd deel uitmaken van een plaats in een heilsplan van een of andere Christelijke stroming?

Maar ondanks bovenstaande blijft de vraag overeind: hoe is het mogelijk dat een religie als het Christendom, een religie die zaken als naastenliefde en vergeving zo hoog in het vaandel heeft staan, iets van doen zou kunnen hebben met zoiets duisters als het anti-judaïsme en antisemitisme? Voor mij was het ooit een vreselijk schokkende ontdekking dat de Holocaust niet los gezien kan worden van het anti-judaïsme in de theologie van de vroege kerk. De Holocaust kwam niet zomaar uit de lucht vallen. De Holocaust had een voorgeschiedenis. Er bleek in Europa reeds een voedingsbodem van antisemitisme aanwezig die, naar tal van historische studies hebben aangetoond, niet los gezien kan worden van een eeuwenlange anti-judaïstische theologie.

In ons Joodse leerhuis in Amersfoort lezen wij als leergierigen – de meesten van ons met een Christelijke afkomst - teksten uit de Tenach, de Joodse Bijbel (voor Christenen het Oude Testament), volgens de Rabbijnse uitlegtraditie. Mij vallen telkenmale de schellen van de ogen. Het is een ware ontdekkingsreis.

Het is met name het boek "De wortels van het antisemitisme" van Heiko A. Oberman dat mij de ogen geopend heeft voor het zeer pijnlijke niet te loochenen verband tussen de klassieke vervangingstheologie en de Holocaust. Voor alle duidelijkheid er is op zijn minst een giftige voedingsbodem gelegd.

Als vele landen in Europa na WOII tot het besef waren gekomen dat voor de joden geen plaats meer was in dit werelddeel, is met hun steun (en van de VS en Rusland) de staat Israël opgericht. Je kunt er allerlei meningen over hebben. De staat Israël is een feit. De ontwikkeling is tot aan de dag vandaag voor alle betrokken partijen verschrikkelijk te noemen. Een deel van de verantwoordelijkheid voor deze huidige vreselijke ellende ligt ook bij ons in Europa, bij ons in onze Christelijke gemeenten. Wat doen wij met een dergelijk gegeven? Willen we de ander beter leren begrijpen, dan is verdieping en dialoog nodig. De zeer recente ervaringen in onze hoofdstad met voetbalsupporters uit Israel heeft nog maar eens duidelijk gemaakt hoe uiterst gevoelig lijnrecht tegenover elkaar

staande sentimenten in onze samenleving een rol spelen nu die meer dan ooit door die vreselijke oorlog zovele onschuldige mensen treft, aan de oppervlakte komt.

Ook moet ik denken aan het essay van Arnon Grünberg "Land zonder volk voor een volk zonder land"[ii] in de NRC van 21 april 2023: Na 75 jaar is Israël een gemilitariseerde samenleving geworden waarin de burgerrechten van sommigen, soms van allen, terzijde worden geschoven. Dat gebeurt heden ten dage als nooit tevoren. Vreselijk maar waar. Maar laten we wel wezen, ieder mens verlangt in zijn leven toch ergens een plekje te mogen hebben waar vrede en veiligheid heerst. Gunnen wij het Joodse volk een vaderland? Bijna 20 eeuwen hebben Joden dat ontbeerd. Met dank aan Europese politieke en religieuze machthebbers die gelovigen hebben geïndoctrineerd met beschuldigingen die in naam van de Ene uitvoerders zijn geworden van misdaden tegen de menselijkheid.

Toen 7 oktober 2023 Hamas terroristen onmenselijke slachtpartijen onder onschuldige Israëlische burgers hebben aangericht kwamen zij hiermee weg. Uiteraard mag Israël als land zijn grondgebied verdedigen en mag zij "terug-slaan" maar niet zoals nu gebeurt namelijk "door-slaan". Dat is abject en totaal verwerpelijk. Maar laten we ook beseffen dat Amalek nog altijd onder ons is[iii]. In ieder mens schuilt een stukje Amalek[iv].

In deze gepolariseerde wereld begrijp ik ook dat mensen teruggrijpen naar allerlei extreme uitingen zoals het begrip genocide. Laten we daar voorzichtig mee zijn. Diverse organisaties beweren zelfs genocide in Gaza te hebben bewezen. Ik vind dat betreurenswaardig en riskant. Wat in Gaza gebeurt door de huidige Israëlische regering is meer dan vreselijk. Het zijn vreselijke oorlogsmisdaden. Maar laat het oordeel of hier sprake is van genocide over aan de rechters. Laten we derhalve in onze Dominicus verre blijven van het gebruik van deze term. We lopen het risico bij te dragen aan de inflatie hiervan. Ook als de betekenis van dit woord wordt opgerekt schrijft Chaja Polak in de NRC[v] van 3 januari 2025. Waarbij zij vervolgens schrijft: "Inmiddels zijn stemmen die Israël betichten van genocide niet meer te tellen. In interviews en gesprekken met vrienden wordt mij dan ook steeds dringender gevraagd of ik wil onderschrijven en uitspreken dat het in Gaza gaat om genocide. Maar ik blijf me verzetten tegen die benaming. Daarbij ervaar ik de roep Israël te betichten van genocide, ook als het oprekken van Lemkins definitie, met als doel er de oorlogsmisdaden van Israël in te kunnen stoppen. En ook met als doel te zeggen: dat wat Israël doet is even erg als wat de nazi's hebben gedaan. Om tevens zo het collectieve Europese schuldgevoel uit te wissen en schoon te wassen." Mijns inziens raakt zij hier een heel gevoelig punt, dat ik mij als Europeaan zeer aantrek. Van harte onderschrijf ik haar hartekreet.

Aandacht voor de vreselijke inhumane omstandigheden van de Palestijnen is goed. Is noodzakelijk. Aandacht voor de nabestaanden van 7 oktober en de gegijzelde mensen is ook goed en net zo noodzakelijk. Dat geldt ook voor andere zeer ernstige oorlogen zoals in Sudan en Myanmar. Om maar enkele te noemen. Voor mijzelf bespeur ik een disbalans in die aandacht in onze Nederlandse samenleving. Helaas bespeur ik deze tendens ook in mijn geliefde Dominicus. Voor mij schuurt dat. Het geheel blijf ik zorgelijk vinden. Zeker in een tijd waar oude sentimenten uit de jaren '30 van de vorige eeuw ook in ons land weer aan de oppervlakte komen. Ik raad eenieder aan het boek van Natascha van Wezel "Hoe houd je je hart zacht, Een pleidooi voor het radicale midden in tijden van oorlog" te lezen. Zij zet zich al jaren in voor een dialoog tussen joden en moslims. Moge in het licht van mijn bovenstaande roerselen ook die gezamenlijke dialoog van de drie monotheïstische stromingen in de Dominicus nog meer gestimuleerd worden.

20. Bidden met je voeten

Hans Taselaar

In de tachtiger jaren was ik een fervent Dominicusganger. Wat mij het meest aansprak was de concrete verbinding die gelegd werd tussen persoonlijk geloof, delen met elkaar, de wereld om ons heen en actie. Bevrijdingstheologie, actief pacifisme en internationale verbindingen hadden toen een belangrijke rol. Na omzwervingen, ontwikkeling en

opleiding in andere spirituele omgevingen kwam ik na 40 jaar weer terug in deze gemeente. Wat me bij aanvang opviel: de vorm en omgang met elkaar zijn nog even warm, maar het leven is eruit, het spijt me voor mijn waarneming. Het is nu allemaal fantastisch vormgegeven en inhoudelijk heel mooi, maar er wordt vooral vastgehouden aan al dat mooie, naar mijn beleving.

Israël en wij. Stelt u zich deze oorlog voor, de manier waarop die gevoerd wordt en de rechtvaardiging daarvan in de 80-er jaren.... Toen: de VS breidt zijn achtertuin uit in Zuid-Amerika, Nicaragua, Honduras, Chili, Argentinië kunt u het nog terughalen? En de reactie van de Dominicus daarop in die jaren: inspiratie vanuit de het gedachtengoed van de basisgemeenten, directe en indirecte ondersteuning van hen, hongerstaking in de Mozes en Aaron. Het deed ons goed (het deed mij goed), we groeiden ervan in de verbinding met elkaar, met anderen en in ons geloof. Het mooie was natuurlijk dat de liederen van Huub Oosterhuis persoonlijke beleving en maatschappelijke betrokkenheid zo perfect met elkaar verbonden: daar was hij een kei in. Maar dat was aanvullend, niet de kern. Voor mij was dat: bidden met je voeten.

En nu? Ik hoef niet te benoemen hoe erg het is wat Israël in de West Bank, buurlanden, maar natuurlijk vooral in Gaza doet. Waar het mij om gaat: hoe reageren wij daarop vanuit onze radicaal pacifistische rebelse achtergrond? Hoe zou vanuit de (studenten) Ekklesia, Huub Oosterhuis, pater van Kilsdonk gereageerd zijn, als dit in hun tijd was gebeurd? Toen was het: contacten maken met Dom Camera, basisgemeenten in Brazilië, briefuitwisseling, hun teksten voordragen, hun muziek laten horen, hier de straat op, politieke lobby. Jaja, ik weet wel: de tijden zijn veranderd en daarmee de middelen. Ook Pax (Christi) en andere vredesbewegingen hebben het moeilijk, weten

ook niet goed hoe hierop te reageren, de samenleving polariseert en daar willen we geen bijdrage aan leveren. Maar waarom zouden we ondanks dat niet, urgent, op zoek gaan naar alternatieven?

Een suggestie, we vinden er zeker meer als we even samen gaan zitten. De eerste christengemeenten ontstonden in het huidige Palestina, ze zijn er nog en er wordt zo nu en dan aan gerefereerd. Kunnen de contacten met hen worden aangehaald op een manier dat zij onze steun concreet ervaren en wij inspiratie aan hun vastberaden pacifisme ontlenen? De 'Tent of Nations' is al decennialang een christelijk Palestijns initiatief waar gewerkt wordt aan verbinding tussen Israëliërs en Palestijnen, wat om die reden al even lang door Israël wordt bedreigd, nu ook militair. Willen we ons aan die gemeenschap verbinden?

P.S. Dit is een ingekorte versie, voor de volledige: glimlach@taselaaronline.nl

21. Houd je hart zacht!

Clara Wever

Dat zouden we onszelf als opdracht kunnen stellen bij het zien en horen van alle ellende in Gaza, Israël en inmiddels ook Libanon. Geen gemakkelijke opgave, want inwendig ben je woedend, huil je, vloek je en voel je je machteloos bij zóveel leed. Met nu al 42.000 doden, onder wie 11.000 kinderen.

Hoe kunnen twee semitische volken elkaar zó haten dat de ander vernietigd moet worden?! Het zoete Bijbelse beeld uit onze jeugd van ‘het Beloofde Land’ is bezoedeld door verwoesting op ongekende schaal. De *staat* Israël is op onrecht gebouwd, want bij de stichting in 1948 werden veel inwoners van Palestina verdreven en die wonen vaak al decennia in vluchtelingenkampen. Maar het is ook het *land* waar veel Joden die de holocaust hebben overleefd een toevluchtsoord vonden. Oók veel familie van Natascha van Weezel, seculiere linkse Joodse journalist – dochter van wijlen Max van Weezel. Haar vader hield haar altijd voor haar hart zacht te houden en niet te denken in vijandbeelden. Natascha heeft een mooi boekje geschreven, waarin ze een pleidooi houdt voor het *radicale midden* in tijden van

oorlog. Hoewel ook zij onpasselijk en bijna wanhopig wordt van het geweld van de regering Netanyahu blijft ze zich op scholen en in debatcentra onvermoeibaar inzetten tegen islamofobie, antisemitisme en racisme.

Hoe moeten wij als Dominicusgangers ons verhouden tot wat er dagelijks aan weerzinwekkende beelden onze huiskamer binnenkomt? Dat is een vraag waar iedereen die dit leest mee zal worstelen.

Zelf dwing ik mij ertoe niét weg te kijken, maar 'het beest in de bek te zien'. De beelden van Gaza probeer ik 'gedoseerd' tot me te nemen, om er niet door lamgeslagen te worden. Je merkt dat mensen afhaken omdat ze het te heftig vinden, dat is ieders keuze ook naar gelang je draagkracht. Het ís ook gruwelijk als je een wanhopige moeder ziet met in een mini-lijkzak haar vermoorde kindje, of hulpverleners en journalisten die rouwen om de dood van hun zoveelste collega. Ik 'beperk' me tot betrouwbare informatiebronnen op radio, tv en internet en zit bewust niet op sociale media als X. Verder kun je naar vermogen actief worden, in demonstraties, wakes, door donateur van Amnesty te worden, petities te tekenen, andere goede doelen te steunen en geen producten uit de door Israël bezette gebieden te kopen. En vooral niet cynisch worden, als je merkt dat Gaza alweer verdrongen wordt door ander nieuws. Kortom: ogen, oren en hart openhouden en met elkaar troost en de dialoog blijven zoeken. Probeer maar in harmonie met je omgeving te leven en het goede te doen, dat is soms al verdraaid moeilijk. Voor mij komt daar dankbaarheid bij om in een welvarend vrij land te mogen leven - ondanks alles wat ook hier speelt en me verontrust. Mooie muziek, kunst, een goed boek en tuinieren kunnen troost bieden en je uit je overpeinzingen halen. En in mijn geval ook zingen, in het Dominicuskoor en thuis, woorden geven aan wat onzegbaar is.

En tenslotte – ondanks alles wat op het tegendeel wijst - blijf ik als onverwoestbare optimist hopen op en geloven in vrede. Dat er aan beide kanten redelijke leiders opstaan, die zullen zeggen 'genoeg is genoeg' en een tweepartijenstaat stichten waarin het voor Joden en Palestijnen goed leven zal zijn. Of is dit een naïeve droom van land van melk en honing…?

Bijdrage aan de bezinning

Marieke de Winter

Voorbij alle ideeën

van goed en kwaad,

ligt een land.

Daar zal ik je ontmoeten.

- Rumi

[i] Nostra Ætate - Wikipedia
[ii] Opinie | Land zonder volk voor een volk zonder land - NRC
[iii] "Amalek is nog altijd onder ons" van Elke Vandenperre in Tegengif nr. 2, 2024, pag 16 e.v.
[iv] Amalek - Wikipedia
[v] Opinie | Waarom ik de oorlog in Gaza geen genocide wil noemen - NRC